

کارکردهای ارتباط غیرکلامی در فرایندهای یک‌سویه ارتباط رسانه‌ای (مورد مطالعه: بخش خبری ۲۱ سیمای جمهوری اسلامی)^۱

مسعود جلیوند خسروی^۲؛ سیدمحسن بنی‌هاشمی^۳؛ محمدحسین ساعی^۴

تاریخ ارسال: ۱۴۰۰/۵/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۳/۰۷

چکیده

در میان فرایندهای ارتباطی، علم ارتباطات، جایگاه مهمی را برای ارتباطات غیرکلامی قائل است. این جایگاه در ارتباط‌های یک‌سویه اهمیت پیدا می‌کند، مانند برخی از بخش‌های خبری که در آنها، امکان دریافت بازخورد از مخاطب و اصلاح حرکات فرستنده در لحظه انتقال پیام فراهم نیست. در این پژوهش، با هدف بررسی شش کارکرد شناخته‌شده برای ارتباط غیرکلامی (تأکید، تکمیل، تکذیب، تکرار، کنترل و جانشینی) در خبر سیمای و نوع ارتباط با متن خوانده‌شده توسط گوینده، ۱۸ برنامه از بخش خبری ۲۱ شبکه ۱ به‌صورت سیستماتیک انتخاب شد و با روش تحلیل محتوای کیفی مورد مطالعه قرار گرفت. شش مقوله وضعیت بدن گویندگان، حرکت دست، ابراز چهره‌ای، حرکت چشم و پیرازبان به‌عنوان مقوله‌های اصلی انتخاب شدند که در مجموع، شامل ۳۸ زیرمقوله می‌شوند. پس از تحلیل محتوای کیفی مقوله‌ها و زیرمقوله‌های استخراج‌شده، دریافتیم که قسمت عمده‌ای از ارتباط غیرکلامی گویندگان به حرکات سر و اعضای صورت محدود شده و کمتر از حرکات دست و وضعیت‌های مختلف بدن استفاده می‌شود. به‌طورکلی، گویندگان، وضعیت صورت سنگی را به‌عنوان وضعیت پایه خیرخوانی انتخاب می‌کنند و در طول خوانش خبر، سعی دارند به‌منظور پرهیز از یکنواختی، از حرکات بدن و تکنیک‌های آوایی بهره ببرند، اما استفاده ناهجا از این تکنیک‌ها، یا افراط در استفاده از حرکات غیرکلامی، می‌تواند از اعتبار و جذابیت بخش خبر ۲۱ بکاهد. همچنین کارکرد تأکید کلام به‌وسیله ارتباط غیرکلامی، به‌عنوان پرکاربردترین کارکرد، مورد استفاده گویندگان قرار می‌گیرد و پس‌از آن، کارکردهای تکمیل و کنترل، مهم‌ترین کارکردهای ارتباط غیرکلامی در خبر هستند.

واژه‌های کلیدی

ارتباط غیرکلامی، زبان بدن، خبر، صدا و سیما، گوینده.

۱. این مقاله براساس نظر گروه دبیران و سردبیر فصلنامه، پژوهشی است.

۲. کارشناسی ارشد گروه ارتباطات، دانشکده ارتباطات و رسانه، دانشگاه صداوسیما، تهران، ایران.

masoudjalilvand2@gmail.com

۳. استادیار، گروه مدیریت رسانه، دانشکده مدیریت، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

smohsenb@yahoo.com

۴. استادیار گروه ژورنالیسم و خبر، دانشکده ارتباطات و رسانه، دانشگاه صداوسیما، تهران، ایران.

saei@iribu.ac.ir

مقدمه

تجربه‌آدمی در فرایندهای ارتباطی، او را به‌طور غریزی و آگاهانه، بدان سو سوق می‌دهد که بداند چطور با هم‌نوعان ارتباط برقرار کرده یا چگونه خود را از کمند ارتباطی دیگران برهاند. صاحب‌نظران رشته ارتباطات، فرایند ارتباط را به دو دسته کلی ارتباط کلامی و ارتباط غیرکلامی تقسیم می‌کنند (وود، ۱۳۷۹، ۲۸۴). بسیاری از پژوهشگران، صحت ارتباط غیرکلامی را بیش از ارتباط کلامی می‌دانند، زیرا معتقدند علامات ارتباط غیرکلامی از درون انسان نشأت می‌گیرد و کنترل‌ناپذیر است (فرهنگی، ۱۳۹۵: ۴۵). آنها معتقدند ارتباط غیرکلامی قابل‌اعتمادتر از ارتباط کلامی است، چرا که برخی از انواع ارتباط غیرکلامی، همچون ریز و اکنش‌ها^۱، اساساً به‌صورت غیرارادی ادا می‌شوند و فرد توانایی کمی در مهار آن دارد. ازاین‌رو، هنگامی که کلمات نتوانند با علائم غیرکلامی هم‌تا شوند، کنشگران درصحنه، کلام را نادیده گرفته و به‌جای آن، بر حالت‌های غیرکلامی، تمرکز می‌کنند (صلیبی، ۱۳۹۰: ۱۰۵). با توجه به اینکه انسان‌ها در رمزگشایی پیام، به جزئیاتی فراتر از متن پیام، همچون ویژگی‌های منحصربه‌فرد منبع پیام، لحن^۲ گفتار، حرکات و اشارات^۳ منبع، فضایی که ارتباط در آن شکل می‌گیرد و... توجه می‌کنند، فهم استفاده به‌جا از علائم غیرکلامی می‌تواند دانشی مؤثر در فرایندهای ارتباطی پیچیده بین فردی باشد. این توجه، گاهی شامل بازخورد^۴ است، گاه هم به علت یک‌طرفه بودن جریان ارتباط، امکانی برای ارسال بازخورد در لحظه برقراری ارتباط وجود ندارد. نقش ارتباط غیرکلامی در ارتباط‌های یک‌سویه همچون خبر که امکان دریافت بازخورد از سمت مخاطب و اصلاح حرکات فرستنده وجود ندارد، بسیار پررنگ‌تر خواهد شد. پژوهشگران حوزه ارتباطات، تأثیر کلی و عمومی پیام را برآیندی از سه جزء کلام، آوا و اشاره و حرکات بدن می‌دانند (مهربابیان، ۲۰۱۷: ۱۰). از این رو در فرایند خبرخوانی، عناصری همچون حالت‌ها و حرکات چهره و سر، حالت‌ها و حرکات

1. Micro-reaction
2. Tune
3. Gestures
4. Feedback

دست‌ها، وضعیت بدن و نوع پوشش، حامل پیام‌هایی افزون بر متن خبر است. به عبارت درست‌تر، می‌توان از این تکنیک‌ها برای ارائه بهتر پیام بهره برد. این در حالی است که لحن جدی گویندگان در زمان قرائت خبر و تلاش بر کنترل حرکات خود، بررسی ارتباط غیرکلامی این منابع پیام را دشوارتر از وضعیت‌های عادی دیگر انسان‌ها خواهد کرد (جلیوند خسروی، ۱۳۹۶: ۵۷).

همراهی ارتباط کلامی و غیرکلامی را می‌توان به سه دسته کلی جایگزین^۱ متن، همسویی^۲ با متن و مخالف^۳ متن تقسیم کرد (آذری، ۱۳۸۴: ۱۵-۷). یک پیام غیرکلامی علاوه بر تکمیل^۴ پیام کلامی، آن را تقویت^۵ و روشن^۶ کرده و بسط می‌دهد^۷ و معنای صحیحی از پیام کلامی را در اختیار می‌گذارد (داورپناه ۱۳۹۲: ۵۳). با این پیش‌فرض، نحوه به‌کارگیری ارتباط غیرکلامی یکی از مهم‌ترین مسائلی است که در فرایندهای ارتباطی یک‌طرفه می‌بایست از سوی ارتباط‌گر (گوینده خبر در برنامه خبری) مورد توجه قرار گیرد. در این راستا، اولین گام، رمزگشایی صحیح از پیام منتقل‌شده و چگونگی همراهی ارتباط کلامی و غیرکلامی است.

آنچه در این مقاله به‌صورت متمرکز، موردنظر پژوهشگر است، چگونگی به‌کارگیری انواع کارکردهای ارتباط غیرکلامی در یکی از پربیننده‌ترین فراگردهای ارتباط یک‌طرفه رسانه جمهوری اسلامی، یعنی بخش خبر ۲۱ است. کم‌توجهی به استفاده درست از تکنیک‌های غیرکلامی و نداشتن دانش لازم برای برقراری ارتباط غیرکلامی صحیح، علاوه بر آن‌که باعث اختلال در کسب نتیجه مطلوب (همراهی بیننده با متن خبر) می‌شود، می‌تواند ناقل پیام‌های متضاد هم باشد. در این پژوهش، شش کارکرد ارتباط

1. Replacement
2. Along
3. Opposed
4. Complementation
5. Reinforces
6. Clarifies
7. Elaborate

غیرکلامی، یعنی کارکردهای کامل کردن^۱، تکذیب^۲، تکرار^۳، کنترل^۴، جانشینی^۵ و تأکیدی^۶ (آذری، ۱۳۸۵، ص: ۹۱) در ارتباط غیرکلامی گویندگان خبر ۲۱ بررسی شده و تطابق آنها با متن قرائت‌شده توسط گوینده خبر مورد مطالعه قرار گرفته است. انتقال بد و ناقص پیام در خبر که بخشی از آن ناشی از استفاده نادرست از ارتباط غیرکلامی گویندگان و یا همراهی نادرست ارتباط کلامی و غیرکلامی آنهاست، می‌تواند منجر به اختلال در فراگرد ارتباط در خبر شده و این موضوع، یک ضعف خاموش و نامحسوس در رسانه ملی قلمداد خواهد شد. اگرچه در حال حاضر، ارتباط غیرکلامی در میان گویندگان خبر وجود دارد، اما باید گفت که شناسایی سطح این ارتباط برای ارتقای روزافزون نظام رسانه‌ای، یک نیاز دائمی و حیاتی است.

ادبیات نظری

فلوید^۷ ارتباطات غیرکلامی را هر پیامی که فارغ از کلمه منتقل شود، تعریف می‌کند (فلوید، ۲۰۱۱: ۱۷۸). به‌عنوان یک تعریف مبسوط، ارتباط غیرکلامی عبارت است از پیام‌هایی آوایی و غیر آوایی که با وسایلی غیر از وسایل زبانشناسی ارسال و تشریح شده‌اند (همدانی، ۱۳۹۸: ۲۹۳). این تعریف، نه‌تنها شامل زبان اشارات و علامات است، بلکه شامل کلمات نوشته‌شده نیز می‌شود. اما پیام‌هایی مانند خنده، خروش و دیگر آواهای انسانی که جایگاهی در زبان متعارف ندارند، در زمره ارتباط غیرکلامی قرار نمی‌گیرند (فرهنگی، ۱۳۹۵: ۴۵). آرژیل برای مطالعه ارتباط غیرکلامی، یک مدل پایه را در کتاب روان‌شناسی ارتباطات و حرکت بدن ترسیم می‌کند. مطابق با این مدل، ارتباطات غیرکلامی، مجموعه‌ای از علائم است که توسط فرستنده رمزگذاری شده و توسط گیرنده رمزگشایی می‌شود. مطابق این مدل، رمزگذاری و رمزگشایی: ۱- براساس رمزی مشترک میان فرستنده و گیرنده صورت

1. Complementation
2. Contradicting
3. Repeating
4. Regulating
5. Substituting
6. Accenting
7. Floyd

می‌گیرد؛^۲ به دلیل ضعف در رمزگذاری یا رمزگشایی، انتقال پیام با اختلال مواجه است؛^۳ فرستنده با رمزگذاری گمراه‌کننده، پیامی متفاوت را برای گیرنده ارسال می‌کند؛^۴ گیرنده، پیام را به اشتباه رمزگشایی می‌کند (آرژیل، ۱۳۷۸: ۱۴-۱۵). با این منطق، حرکات و علائم غیرکلامی، تفسیرپذیر قلمداد شده و در میان پژوهش‌های رمزگذار و پژوهش‌های رمزبردار تفاوت وجود دارد (آرژیل، ۱۳۷۸: ۱۳). تفسیرپذیری علائم غیرکلامی در اندیشه ری بیردویسل^۱ منجر به ارائه نظریه جنبش‌شناسی^۲ شد. این نظریه در بعد ارتباطات میان‌فردی و غیرکلامی به کار می‌رود و بیان می‌دارد که رمزهای غیرکلامی بدن با ساخت‌های زبانی، هم‌آهنگ و هم‌تراز است (بیردویسل، ۱۹۷۱: ۶۴). از آن رو که واحدهای اساسی زبان تفکیک‌پذیرند، می‌توانند با واحدهای بزرگ‌تر ترکیب شوند و به‌صورت نظام کلی از طریق یک فرهنگ رایج به کار گرفته شوند. برای مثال، محدوده رفتارهای فرا اشاره‌ای انسان‌ها می‌توانند به‌عنوان واحدهای حرکات به پیام‌های حرکتی سر، دست و پا و یا حتی چهره ارجاع داده شوند و این مهم با شبکه ساخت ایماواشاره‌های هر فرد رابطه بسیار نزدیک دارد. به استناد او، ساختار حرکات بدن هم شبیه ساختار علایم آوایی است و هم از حیث علم نشانه‌شناسی، می‌توانند به واحدهایی نظیر زنجیره‌های حرکتی تبدیل شوند (بیردویسل، ۱۹۷۱: ۷۱). بیردویسل در برابر تقسیم‌بندی زبان‌شناسان از واحدهای زبانی، تقسیم‌بندی از واحدهای حرکتی را ارائه کرد. زبان‌شناسان کوچک‌ترین واحد زبانی یعنی آوا^۳ را شناسایی کرده بودند و در عوض، بیردویسل کوچک‌ترین واحد حرکت به نام ایما^۴ را به رسمیت شناخت. زبان‌شناسان یک گروه قابل‌تفکیک صدا به نام واج^۵ را مشخص کردند و بیردویسل مجموعه حرکات جداشدنی صدا نظیر جنبش^۶ را کشف کرد. زبان‌شناسان تکواژ^۷ را معرفی کردند و بیردویسل حرکتی که طبق الگوهای بزرگ‌تر و هدفمند عمل می‌کنند را به‌عنوان تکواژ ایمایی^۸ شناسایی

1 Birdwhistell

2 Kinetics

3 Phone

4 Kine

5 Phoneme

6 kinesis

7 Morpheme

8 Kinemorph

کرد و معتقد بود هرگاه بر تعداد حرکات خرده جنبشی افزوده شود، کلان جنبشی^۲ نامیده می‌شوند (بیردویسل ۱۹۷۱ به نقل از آذری، ۱۳۸۸: ۳۰). نظریهٔ بیردویسل از آن جهت که تفاهمی بین کلام و ارتباط غیرکلامی برقرار کرد و حرکات را به حرکات ریزتر تقسیم کرد، مسیر پژوهش‌های ارتباط غیرکلامی را در تقسیم‌بندی حرکات، هموارتر می‌کند. زیرا پژوهشگران با تکیه بر نظریهٔ جنبش‌شناسی، استناد می‌کنند که ایما و جنبش و تکواژ ایمایی در حرکات افراد قابل‌شناسایی است و از تشکیل این زنجیره، حرکات معنی‌داری پدید خواهد آمد (استراپل ساورز، ۲۰۲۱: ۱۰۸).

آلبرت مهربابیان با ارائهٔ نظریهٔ ابعادی در حوزهٔ ارتباط غیرکلامی ابراز داشت که نمادهای غیرکلامی می‌توانند مکمل اصلی رفتارهای کلامی باشند. در این صورت، رفتارهای غیرکلامی، موضع ارتباط‌گران را برحسب تفاهم و توانایی شکل می‌دهند (آذری، ۱۳۸۸: ۴۱). به عقیدهٔ جو ناوارو^۳ رفتارهای غیرکلامی می‌توانند جهان‌شمول و یا منحصربه‌فرد باشند (ناوارو و کارلین، ۲۰۰۹: ۲۸). رفتارهای غیرکلامی جهان‌شمول سرنخ‌هایی برای رمزگشایی پیام محسوب می‌شوند که در جهان مشترک‌اند. حرکات غیرکلامی منحصربه‌فرد نیز محدود به فرد یا افراد خاص هستند که همین اختصاص آنها به افراد مختلف، باعث دشوار شدن شناخت آنها خواهد شد. شناسایی زنجیرهٔ حرکات غیرکلامی در انتقال پیام و همچنین فهم حرکات جهان‌شمول و منحصربه‌فرد باعث می‌شود انسان‌ها دربارهٔ رفتار غیرکلامی دیگران دارای انتظاراتی باشند. جودی بورگون^۴ با ارائهٔ نظریهٔ نقض انتظارات مدعی است تغییرات غیرمنتظره در رعایت فاصله‌ها بین طرفین یک گفت‌وگو، کنشی تحریک‌آمیز و از لحاظ معنایی مبهم است. تفسیر معنای نهان، در پس نقض یک انتظار بسته به این دارد که نقض‌کنندهٔ آن انتظار تا چه حد، شخصی خوشایند به نظر آید. نظریهٔ نقض انتظارات ریشه در این دارد که پیام‌ها چگونه به دیگران ارائه می‌شود و در یک مکالمه چه رفتارهایی از طرف مقابل پذیرفتنی و قابل‌قبول شمرده می‌شود (داورپناه، ۱۳۹۲، ۵۲).

1 Micro- Kinesics

2 Macro-Kinesics

3 joe navarro

4 Judee K. Burgoon

شناخت صحیح اشارات و حرکات انسانی، زمینه‌ی رمزگشایی دقیق‌تر آن حرکات را نیز فراهم می‌آورد. ریچموند و مک کروسکی در کتاب رفتار غیرکلامی در روابط میان فردی، اشاره‌ها و حرکات انسان را به پنج دسته کلی تقسیم می‌کنند (جلیوند خسروی، ۱۳۹۶: ۲۹)

۱. علامت‌ها: علامت‌ها اغلب به اشاره‌های مستقل از گفتار اطلاق می‌شود. این اشارات، برگردان کلامی مستقیمی دارند. یعنی به‌جای ارتباط کلامی، معانی خاصی را در اذهان دیگران برانگیزند (ریچموند و مک کروسکی، ۱۳۸۷: ۱۶۳).

۲. نمایشگرها: اشاره‌ها و حرکاتی که با زبان گفتاری رابطه‌ی تنگاتنگی دارند و به‌وضوح (شفافیت) گفته‌ها کمک می‌کنند، نمایشگرها نامیده می‌شوند. آنها اغلب اشاره‌های متصل به گفتار خوانده می‌شوند. نمایشگرها نیز مانند علامت‌ها معمولاً عمدی هستند. در عین حال، برخلاف علامت‌ها، نمی‌توانند به تنهایی معنی کلامی در برداشته باشند. وقتی نمایشگرها با گفتار همراه نباشند، معنای بسیار کمی دارند یا اصلاً بی‌معنی هستند (ریچموند و مک کروسکی، ۱۳۸۷: ۱۶۸).

۳. کنترل‌کننده‌ها: کنترل‌کننده‌ها اشاره‌ها و حرکات بدنی هستند که همراه با نشانه‌های چشمی و آوایی، تعامل بین گوینده‌ها و شنونده‌ها را حین گفت‌وگوهای گفتاری حفظ و کنترل می‌کنند. آنها به تدریج آموخته می‌شوند و بخش سازنده‌ی فرایند اجتماعی کردن ارتباطات محسوب می‌شود. معمولاً آنها به‌گونه‌ای آموخته می‌شوند که جزئی از عادت‌های ریشه‌دار می‌شوند. انسان‌ها به‌ندرت از رفتارهایی که در کنترل و تنظیم مکالمات خود با دیگران به کار می‌برند، آگاه هستند (ریچموند و مک کروسکی، ۱۳۸۷: ۱۷۱).

۴. حالت‌های نمایشی تأثیرگذار: واکنش‌های هیجانی شخص را نسبت به آنچه در حال روی دادن است نشان می‌دهد و آنها را تقویت می‌کند. این

- 1 Emblems
- 2 Illustrators
- 3 Regulators
4. Affect displays

نشانه‌ها بیشتر شامل حالت‌های مربوط به صورت می‌شوند اما حالت بدن شخص، نحوه راه رفتن او، حرکات دست و پا و سایر رفتارهایی که اطلاعاتی درباره وضع و حالت هیجانی شخص در اختیار ما می‌گذارد را نیز در برمی‌گیرد (ریچموند و مک کروسکی، ۱۳۸۷: ۱۷۲).

۵. تنظیم‌کننده‌ها: رفتارهای کاملاً غیرعمدی هستند که در واکنش به بی‌حوصلگی یا اضطراب انجام می‌شوند یا با احساسات منفی که نسبت به خود یا دیگران داریم، ارتباط کاملاً نزدیکی دارند. تقریباً بیشتر رفتارهایی که روزانه از انسان‌ها سر می‌زند، ممکن است در اصل تنظیم‌کننده باشد (ریچموند و مک کروسکی، ۱۳۸۷: ۱۷۳).

پیشینه پژوهش

با توجه به مطالعات صورت گرفته، می‌توان ۴ دسته کلی را برای پژوهش‌های پیشین در حوزه ارتباط غیرکلامی در نظر گرفت:

- ❖ تأثیرات ارتباط غیرکلامی در فراگرد انتقال پیام؛
- ❖ رمزگشایی مخاطبان از ارتباطات غیرکلامی؛
- ❖ مهارت‌های غیرکلامی ارتباط‌گران؛
- ❖ نشانه‌شناسی ارتباط غیرکلامی (در محتوای صوتی و تصویری).

در ادامه به برخی از مرتبط‌ترین پژوهش‌ها با موضوع این پژوهش اشاره می‌شود.

رساله دکتر غلامرضا آذری (۱۳۸۳) به راهنمایی علی‌اکبر فرهنگی، تحلیل محتوای ارتباط غیرکلامی در بین کم‌دین‌های سینمای صامت کلاسیک هالیوود، رشته ارتباطات دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات: آذری در این رساله، ارتباط غیرکلامی سینمای صامت را از منظر نشانه‌شناسی ارتباط غیرکلامی بررسی کرده است. از آنجاکه هر آنچه در سینمای صامت در پیش دوربین قرار می‌گرفته، نوعی از ارتباط غیرکلامی را شامل می‌شود، پس بررسی آن منبع خوبی در فهم ماهیت ارتباط غیرکلامی و نقش آن در فرایند ارتباطی است. آذری در این رساله،

روش تحلیل محتوا را برگزیده و با جامعه آماری فیلم‌های صامت از ۱۹۲۰ تا ۱۹۴۰ و با استفاده از روش ترکیبی نمونه‌گیری ساده و نمونه‌گیری خوشه‌ای، دوازده فیلم صامت را بررسی کرده است. از آن جهت که فیلم‌های کلاسیک صامت بیشتر جنبه کمدی داشته، آذری نیز فیلم‌های انتخابی را از منظر تلاش برای درک چگونه دیدن فیلم‌های صامت کمدی و درک سازوکار رابطه‌ای فیلم و تصاویر آن بررسی می‌کند. در این بررسی، علائم چهره‌ای، رفتاری و حرکات بدنی و همچنین مفهومی که تصویر در قالب نشانه به آن اشاره می‌کند را با توجه به نوع کمدی بررسی می‌کند. او با توجه به عنصری به نام خنده، چهارچوب نظری خود را براساس امتزاج دو نظریه ارتباط غیرکلامی و نظریه نشانه‌شناسی انتخاب کرده است تا با بررسی نشانه‌های غیرکلامی ثابت در فرهنگ‌های مختلف که انسان را به خنده وا می‌دارد، حرکت کم‌دین‌های فیلم‌های صامت را تحلیل و بررسی کند. این رساله از آن جهت که تکیه درستی به چهارچوب‌های نظری داشته و سنگ‌بنای محکمی را انتخاب کرده است، برای این پژوهش، مفید و کاربردی بوده است.

مقاله پژوهشی مرتضی شمس و اردشیر زابلی‌زاده (۱۳۹۷): ارتباط غیرکلامی گوینده خبر در خبر تلویزیونی؛ مطالعه موردی شبکه خبر و بی‌بی‌سی فارسی: شمس و زابلی‌زاده با هدف شناسایی مهم‌ترین شاخص‌های ارتباط غیرکلامی گوینده خبر و بررسی کارکردهای ارتباط غیرکلامی در دو برنامه خبری شبکه خبر و بی‌بی‌سی فارسی به روش تحلیل محتوای کیفی نشان دادند که برقراری ارتباط نزدیک با مخاطبان می‌تواند تأثیر اقناعی بیشتری بر مخاطبان برنامه خبری داشته باشد و در باورپذیری آن نقش مؤثری داشته باشد. آنها سه دسته حرکات سر، صورت و دست گوینده، نوع نما و قاب دوربین و لحن و آهنگ را مورد مطالعه قرار دادند. براساس پژوهش صورت گرفته، گوینده خبر با توجه به ویژگی‌ها و مهارت‌های خود در به‌کارگیری و استفاده از انواع ارتباط غیرکلامی می‌تواند فراگرد ارتباط را کارآمد و نزدیک و با بالاترین اثر اقناعی صورت دهد. به عقیده آنها، گویندگان خبر شبکه بی‌بی‌سی فارسی، کارکرد مثبتی از حرکات دست و صورت و لحن صدای خود داشته‌اند و نمای نزدیک دوربین، لحن یکنواخت و همچنین حرکات تأییدی سر، مهم‌ترین حرکات غیرکلامی برنامه خبری بوده که تأثیر اقناعی بیشتری بر بیننده داشته است.

پایان‌نامه کارشناسی ارشد، شیدا جلیلیان (۱۳۸۵) به راهنمایی دکتر محمد دادگران، مهارت‌های ارتباطی گویندگان شبکه خبر در سه‌ماهه تابستان ۱۳۸۴، رشته تحقیق در ارتباطات، دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز: جلیلیان در پی دستیابی به مهارت‌های کلامی مانند روانی کلام، یکدستی کلام و همچنین مهارت‌های غیرکلامی مانند نحوه استفاده از ابزار اجرای خبر، نحوه نگاه گویندگان به دوربین، وضعیت ظاهری گویندگان مرد و زن شبکه خبر بوده است. او هدف پژوهش خود را بررسی تفاوت‌های ارتباطی بین زنان و مردان قرار داده و با روش تحلیل محتوا این پژوهش را انجام می‌دهد. جلیلیان از انجام این پژوهش نتیجه می‌گیرد که گویندگان زن و مرد شبکه خبر از لحاظ مهارت‌های کلامی و غیرکلامی وضعیت مشابهی دارند. آنچه او در این پژوهش به آن توجه نکرده، نوع متن خبر و شرایط خبرخوانی هرکدام از مجریان است. همچنین دسته‌بندی انتخاب‌شده، شامل تمامی انواع ارتباط غیرکلامی نیست؛ اما با توجه به انتخاب مجریان خبر به‌عنوان نمونه‌های مورد مطالعه، راهنمای مناسبی برای این پژوهش است.

مقاله پژوهشی محمدرضا پهلوان‌نژاد (۱۳۸۶)، ارتباط غیرکلامی و نشانه‌شناسی حرکات بدنی، تهران: زبان و زبان‌شناسی: پهلوان‌نژاد در این مقاله پژوهشی، سعی دارد زبان بدن را از منظر فرهنگ بومی ایرانی مورد بررسی قرار دهد. در این تحقیق، ابتدا اندام‌های شاخص بدن مانند دست، پا و اندام‌های صورت انتخاب و حرکات متفاوت آنها شناسایی شده است. سپس معنی آن حرکات از منابع مختلف و همچنین شم زبانی نویسنده جمع‌آوری شده‌اند. پس‌از آن، فهرستی از حرکات و مفاهیم را به پنجاه گویش‌ور فارسی‌زبان که دانشجوی کارشناسی ارشد بودند، ارائه و از آنها خواسته که هر یک از معانی فوق را با شم زبانی خود چک کرده و طبیعی یا غیرطبیعی بودن آن را مشخص کنند. محقق، با دسته‌بندی این حرکات، آنها را در ۵ مقوله جمع‌بندی کرده است. تحقیق پهلوان‌نژاد از آن‌جهت دارای اهمیت است که توانسته منبع خوبی برای تجمیع رفتارهای غیرکلامی بومی باشد. اگرچه ایراداتی به روش تحقیق وارد است، اما از نتایج آن می‌توان برای مقوله‌بندی پژوهش حاضر استفاده کرد.

- Iva Habulan (2021), Nonverbal Communication of Croatian TV Journalists in Coverage of Sudden Crises Events:

ایوا هابولان (۲۰۲۱) با تکیه بر تأثیر موقعیت‌ها و رفتار گزارشگران خبر تلویزیونی در پوشش اخبار بحرانی بر درک مخاطب، به بررسی پیام‌های منتقل شده از طریق ارتباط غیرکلامی گزارشگران بر بینندگان پرداخت. او با مطالعه مهم‌ترین بحران‌های کشور کرواسی در سال ۲۰۲۰ از جمله همه‌گیری بیماری کووید ۱۹ و وقوع ۲ زلزله بزرگ در این کشور، ارتباط غیرکلامی گزارشگران خبر در مواقع بحران و غیر بحران را سنجید. این پژوهش که با روش تحلیل کمی و با بهره‌گیری از نرم‌افزار Elan صورت گرفته است و نشان می‌دهد علائم غیرکلامی صادر شده از سوی گزارشگران تلویزیونی در حد متوسط ادا شده است. او تسلط گزارشگران بر کلام را با توجه به مکتب‌های طبیعی نفس، مطلوب ارزیابی کرده است، اما استنباط می‌کند به منظور ارتقای ارتباط غیرکلامی گزارشگران در مواقع بحران، نیاز به تدوین سرفصل‌های درسی و آموزش قوانین اخلاقی به گزارشگران احساس می‌شود.

7. Stephen Banning & Renita Coleman (2009), *Louder than Words: A Content Analysis of Presidential Candidates' Televised Nonverbal Communication*, New York : Visual Communication Quarterly:

این مقاله به بررسی ۱۱۵۹ عکس و نمایش تلویزیونی در رسانه‌های تلویزیونی در جریان انتخابات سال ۲۰۰۰ میلادی ایالات متحده می‌پردازد. نویسندگان آن در نظر داشتند تا با بررسی ارتباط غیرکلامی نامزدهای ریاست جمهوری دریابند که ارتباط غیرکلامی نامزدها در مسیر انتخاب کمک‌کننده و یا مانع مقاصد آنها بوده است. از این رو، دو نوع از متغیرهای بصری تأثیرگذار یعنی ظواهر و نمایش‌ها و رفتارهای غیرکلامی از جمله ابراز چهره‌ای نامزدهای انتخابات و همچنین ویژگی‌های ساختاری تلویزیونی از جمله زاویه، فاصله و حرکت دوربین، مورد مطالعه قرار گرفت. براساس نتایج این مقاله، در ظواهر و پوشش‌ها، تفاوت‌چندانی میان دموکرات‌ها و جمهوری خواهان وجود نداشت. نویسندگان عنوان می‌کنند که در حقیقت، شواهد کمی وجود دارد که برتری جمهوری خواهان از دموکرات‌ها را نشان دهد. تنها نشانه‌ای از تعصب برای دموکرات‌ها، شمار قابل توجهی از عکس‌هایی از همتای دموکرات بود. هیچ شواهدی از تعصب سیستماتیک در عناصری مثل زاویه دوربین، فاصله و حرکت وجود نداشت. این مقاله، توجه ویژه‌ای به ویژگی‌های بصری ارتباط غیرکلامی در نمایش‌های تلویزیونی دارد و از آن رو که پژوهش حاضر نیز با محوریت یک برنامه تلویزیونی (خبر) انجام می‌شود، از مقوله‌ها و زیرمقوله‌های آن بهره برده است.

روش پژوهش

در این پژوهش، ارتباطات غیرکلامی گویندگان خبر به‌عنوان داده‌های تفسیرپذیر در نظر گرفته شده است. لذا بینندگان قادر خواهند بود به تفسیر ذهنی میان این حرکات با متن فرائت‌شده هم‌زمان توسط گویندگان برسند. علاوه بر آن، گویندگان از کارکردهای مختلفی برای انتقال پیام از طریق ارتباط غیرکلامی استفاده کرده و بینندگان نیز مطابق با یافته‌های خود آن را دریافت می‌کنند. به این علت و با توجه به ویژگی تفسیر ذهنی و محتوایی داده‌ها در روش تحلیل محتوای کیفی، در این پژوهش از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شده است. تحلیل محتوای کیفی را می‌توان روش تحقیقی برای تفسیر ذهنی محتوایی داده‌های متنی از طریق فرایندهای طبقه‌بندی نظام‌مند، کدبندی و تم‌سازی یا طراحی الگوهای شناخته‌شده دانست. تحلیل محتوای کیفی به محققان اجازه می‌دهد اصالت و حقیقت داده‌ها را به گونه‌ی ذهنی، ولی با روش علمی تفسیر کنند. عینیت نتایج نیز به‌وسیله وجود یک فرایند کدبندی نظام‌مند تضمین می‌شود (ایمان، نوشادی، ۱۳۹۰). همچنین در کنار روش تحلیل محتوای کیفی از روش تحلیل محتوای کمی به‌عنوان کمک برای تحلیل دقیق‌تر یافته‌های استخراج‌شده استفاده شده است. لازم به ذکر است استفاده از یافته‌های کمی در این پژوهش، مؤیدی برای اثبات یافته‌هاست.

براساس نظر مایرینگ، پژوهش‌هایی با روش تحلیل محتوای کیفی به‌طور عمده از هفت مرحله تشکیل می‌شوند (مایرینگ، ۲۰۱۴: ۶۴) به این ترتیب، با مبنا قراردادن نظریه هفت مرحله‌ای مایرینگ، مراحل پژوهش به شرح ذیل است:

گام اول: تنظیم کردن پرسش‌های تحقیق که باید پاسخ داده شوند.

پژوهش در پی پاسخ‌گویی به این سوال اصلی است که ارتباط غیرکلامی مورد استفاده توسط مجریان اخبار ۲۱، چه وضعیتی دارد؟ همچنین هرکدام از شش کارکرد ارتباط غیرکلامی (تأکید، تکرار، تکمیل، تکذیب، کنترل و جانشینی) با چه کیفیتی مورد استفاده این مجریان قرار گرفته است؟

گام دوم: برگزیدن نمونه موردنظر که باید تحلیل شود.

اخبار انتخابی از بخش خبری ۲۱، در این پژوهش به‌طور کامل متن تلقی شده و متن اخبار ارائه‌شده به همراه رفتار غیرکلامی گویندگان، پیاده‌سازی شد. در این

کارکردهای ارتباط غیرکلامی در فرایندهای یک‌سویه ارتباط رسانه‌ای

پژوهش به‌عنوان نمونه ۱۷ برنامه از ۹۰ برنامه‌ای که در سه ماه اردیبهشت، خرداد و تیرماه ۱۳۹۶ پخش شده بود، مورد بررسی قرار گرفت.

از آنجا که بخش خبری ۲۱ در سال ۹۶ دارای ۴ گوینده خبر و ۴ مجری در بخش مجله خبری است و این پژوهش در نظر داشت تنها ارتباط غیرکلامی گویندگان خبر ۲۱ را مورد بررسی قرار دهد، دوره‌ای سه‌ماهه از این بخش خبری را انتخاب کرده و به روش سیستماتیک با اعمال دوره‌های ۵ روزه، ۱۷ برنامه مطابق جدول زیر بررسی شد. به دلیل وجود مراسم‌های مختلف همچون اعیاد شعبانیه، انتخابات ریاست جمهوری، ۱۴ و ۱۵ خردادماه، ماه مبارک رمضان تنوع مناسبی از اخبار فرحبخش، حزن‌انگیز، اقتدارطلب، غرورآفرین، ماههای اردیبهشت تا خردادماه سال ۹۶ به‌عنوان نمونه‌های پژوهش انتخاب شده‌اند. ماه‌ها و روزهای نمونه در جدول ۱ تشریح شده است.

جدول ۱: ماه‌ها و روزهای نمونه‌گیری

ماه	روزهای نمونه‌گیری
اردیبهشت ۹۶	۱، ۶، ۱۱، ۱۶، ۲۱، ۲۶
خرداد ۹۶	۲، ۷، ۱۲، ۱۷، ۲۲، ۲۷
تیر ۹۶	۳، ۸، ۱۳، ۱۸، ۲۳، ۲۸

گام سوم: مشخص کردن رویکرد تحلیل محتوایی که باید اعمال شود.

این پژوهش از رویکرد تحلیل محتوای جهت‌دار استفاده می‌کند. گاه نظریه یا تحقیقاتی قبلی درباره یک پدیده مطرح‌اند که یا کامل نیستند یا به توصیف‌هایی بیشتری نیازمندند. در این حالت، محقق کیفی، روش تحلیل محتوا با رویکرد جهت‌دار را برمی‌گزیند. این روش نسبت به دیگر روش‌های تحلیل محتوا از فرایند ساختارمندتری برخوردار است و هدف آن معتبر ساختن و گسترش دادن مفهومی چهارچوب نظریه و یا خود نظریه است (ایمان، نوشادی، ۱۳۹۰: ۲۵).

گام چهارم: طرح‌ریزی کردن فرایند رمزگذاری

در گام چهارم می‌بایست مقوله‌ها و زیر مقوله‌های پژوهش از منابع قابل‌اعتمادی استخراج شوند، به همین دلیل، با بهره‌گیری از مقاله پژوهشی

محمدرضا پهلوان‌نژاد به نام ارتباط غیرکلامی و نشانه‌شناسی حرکات بدنی (پهلوان‌نژاد، ۱۳۸۶: ۱۶)، همچنین با کمک اساتید و خبرگان حوزه ارتباط غیرکلامی، شش مقوله اصلی ارتباط غیرکلامی، استخراج شد: ۱. وضعیت بدن، ۲. حرکات سر، ۳. حرکات چشم‌ها، ۴. ابراز چهره‌ای، ۵. حرکات دست و ۶. پیرازبان. با توجه به کارکرد ارتباط غیرکلامی در خبر، ۳۹ مورد از حرکات و وضعیت‌هایی از بدن که ارتباط بیشتری در خبر دارند، با عنوان زیر مقوله‌های مرتبط با هر مقوله در جدول شماره ۱ نوشته شده است. لازم به ذکر است که برنامه‌های خبری از حیث لحن رسمی و جدی است و کنترل کامل گویندگان بر حرکات و سخنان خود، گستره‌ای از حرکات غیرکلامی (که عمدتاً در بخش غیراحساسی طبقه‌بندی می‌شوند) را حذف خواهد کرد. به این منظور، در این مرحله، تنها مقوله‌هایی که امکان مشاهده در برنامه خبری دارند، دسته‌بندی شده است و از آن رو که دایره ارتباطات غیرکلامی بسیار گسترده است و طیف وسیعی را شامل می‌شود، تنها ارتباطات غیرکلامی شخص گویندگان خبر مورد بررسی قرار گرفت.

جدول ۲: مقوله‌ها و زیر مقوله‌ها درمورد ارتباط غیرکلامی

مقوله	زیر مقوله
وضعیت بدن	۱. متمایل به جلو (تأکید) ۲. حرکت رو به پایین بازو (تکذیب) ۳. حرکت رو به بالا بازو (شادی) ۴. حالت هجوم (قلمروطلبانه) ۵. حرکت شانه رو به بالا (تکذیب)
حرکات سر	۱. خم کردن (تعظیم) ۲. کج کردن (تأکید) ۳. حرکت رو به بالا (نفی) ۴. حرکت مداوم به بالا و پایین (درک، علاقه‌مندی) ۵. حرکت رو به پایین (تأیید) ۶. حرکت به طرفین (مخالفت) ۷. خاتمه کلام
ابراز چهره‌ای	۱. بالا انداختن ابرو (نفی) ۲. به هم فشردن و پنهان کردن لبان ۳. اخم کردن (عصبانیت) ۴. بالا بردن ابرو و گشاد کردن چشم (تعجب) ۵. انقباض عضلات صورت ۶. چین انداختن پیشانی
حرکات چشم‌ها	۱. ارتباط چشمی (تداوم نگاه) ۲. چشمان فلاش‌دار ۳. تنگ کردن چشم (دقت) ۴. تنگ کردن چشم (بدگمانی) ۵. افزایش سرعت پلک زدن ۶. بستن چشم (پله)
حرکت دست	۱. مخفی کردن دستان ۲. حرکت گنبدی دست ۳. بازی غیرعادی با اشیا ۴. حرکت مجاب‌کنندگی دست ۵. قفل کردن انگشتان ۶. تغییر رنگ انگشتان بر اثر فشار بیش‌ازحد ۷. مالیدن انگشتان به هم (تسکین اضطراب) ۸. بی‌حرکتی غیرعادی دستان ۹. شصت‌های نمایان و رو به بالا
پیرازبان	۱. مکث (سکوت طلایی) ۲. لحن غمناک ۳. لحن مفرح ۴. لرزش صدا ۵. آواهای بی‌معنی ۶. دانگ صدا (تغییر حجم صدا)

کارکردهای ارتباط غیرکلامی در فرایندهای یک‌سویه ارتباط رسانه‌ای

همچنین به‌منظور سادگی در تحلیل و نیز ارائه اطلاعات، برای هر گوینده و هرکدام از شش کارکرد ارتباط غیرکلامی، یک کد عددی در نظر گرفته شد. این کدها در جدول ۳ و ۴ آمده است.

جدول ۳: کدگذاری گویندگان

نام گوینده	آقای حیاتی	خانم حسنی دخت	آقای صادقی	خانم صادق‌زاده
کد گوینده	۱	۲	۳	۴

جدول ۴: کدگذاری کارکردهای ارتباط غیرکلامی

انواع کارکرد ارتباط غیرکلامی	تکمیل	تکذیب	تکرار	کنترل	جانشینی	تأکید
کد کارکرد ارتباط غیرکلامی	۱	۲	۳	۴	۵	۶

گام پنجم: اجرا کردن فرایند رمزگذاری

با مشاهده تصاویر، حرکات غیرکلامی گویندگان شناسایی و با توجه به رموز قراردادی، رمزگذاری شده است. هرکدام از زیر مقوله‌ها که در رفتار گویندگان مشاهده شد، با در نظر گرفتن، تاریخ، گوینده و متن خبر در جدول وارد شده است. همچنین توجه شد که این ارتباط غیرکلامی، مربوط به کدام‌یک از ۶ کاربرد ارتباط غیرکلامی است که در گام چهارم رمزگذاری شده است.

گام ششم: تعیین اعتبار و پایایی

به‌منظور اعتبار و پایایی تحقیق، محقق از تکنیک تکرار و مشورت با اساتید و متخصصین حوزه ارتباطات بهره گرفته شده است. بدین‌صورت که محقق در تعامل کامل با اساتید، سنجه‌های خود را به متخصصی ارائه کرده و مرتباً سعی کرده تا آن‌ها را اصلاح کند. این اصلاح مکرر، تا جایی پیش رفت که اعتبار مناسب و قابل‌قبولی از آن کسب شود.

گام هفتم: تحلیل نتایج حاصل از فرایند رمزگذاری

با توجه به نظریات مرتبط و تجربه محققان پیشین، نتایج حاصل از رمزگذاری توسط محققین تحلیل و یادداشت شده است.

کارکردهای ارتباط غیرکلامی در فرایندهای یک‌سویه ارتباط رسانه‌ای
به این ترتیب، مراحل انجام پژوهش به صورت زیر است:

تصویر ۱: مراحل انجام پژوهش

یافته‌های پژوهش

در بخش یافته‌های پژوهش، ابتدا وضعیت هرکدام از گویندگان خبر ۲۱ در استفاده از ارتباط غیرکلامی بررسی شده است. سپس شرح مختصری از هرکدام از ۶ مقوله و ۳۸ زیرمقوله استخراج شده از ارتباط غیرکلامی گویندگان خبر و میزان هماهنگی با متن قرائت شده توسط گوینده داده شده و در آخر تناسب ارتباط غیرکلامی گویندگان و شش کارکرد اصلی ارتباط غیرکلامی بیان شده است.

وضعیت بهره‌گیری گویندگان خبر ۲۱ از ظرفیت ارتباط غیرکلامی

لازم به توضیح است در این پژوهش به‌منظور تقویت قوای تحلیلی در مسیر تحلیل محتوای کیفی، سعی شده از اطلاعات کمی نیز استفاده شود. لازم به ذکر است که استفاده از این داده‌های کمی به معنی دخالت تحلیل‌های کمی در روش

پژوهش تحلیل محتوای کیفی نیست بلکه پژوهشگر از این آمار، تنها به‌عنوان یک ابزار برای تقویت تحلیل‌های کیفی استفاده خواهد کرد. به این منظور، جدول ۶ تعداد حرکات غیرکلامی ثبت‌شده به همراه درصد فراوانی آنها را به نمایش می‌گذارد. همچنین نرخ متوسط حرکت غیرکلامی در هر برنامه نیز مشخص شده که بیانگر شدت استفاده گویندگان از زبان بدن خود در هر بخش خبری است. این عدد با تقسیم تعداد حرکات ثبت‌شده از هر مجری تقسیم بر تعداد برنامه‌های اجراشده توسط او حاصل می‌شود. مجدداً باید تأکید کرد که اعداد بیان‌شده در زیر، با هدف رسیدن به سنج قابل‌ارائه‌ای برای کیفیت حرکات انجام‌شده توسط هر گوینده ارائه‌شده است. زیرا عبارات بیشتر و کمتر، عبارات غیرقابل سنجشی هستند که نمی‌توان با استفاده از آنها فاصله تحرک یک گوینده از گوینده دیگر را سنجید و در مرحله‌ای بالاتر به خواننده منتقل کرد. در صورتی‌که با مقایسه اعداد بیان‌شده، بهتر می‌توان در مورد کیفیت حرکات گویندگان بحث کرد.

جدول ۵: تعداد حرکات غیرکلامی ثبت‌شده به تفکیک گویندگان

کد مجری	تعداد برنامه	درصد فراوانی	تعداد حرکات غیرکلامی ثبت‌شده	درصد فراوانی	نرخ تعداد حرکت در هر برنامه
۱	۷	۴۱/۲	۵۸	۳۲	۸/۳
۲	۳	۱۷/۶۴	۵۸	۳۲	۱۹/۳
۳	۴	۲۳/۵	۴۲	۲۳	۱۰/۵
۴	۳	۱۷/۶۴	۲۲	۱۲	۷/۳
جمع	۱۷	۱۰۰	۱۸۱	۱۰۰	*

با بررسی جدول بالا مشاهده می‌شود که گوینده شماره ۲ نرخ بالاتری نسبت به باقی گویندگان در استفاده از زبان بدن خود دارد و به‌طور متوسط در هر برنامه، بیش از ۸ حرکت از او به ثبت رسیده است. این در حالی است که گوینده شماره ۱ با اجرای ۴۱/۲ درصد از کل برنامه، یکی از پایین‌ترین متوسط‌های استفاده از حرکات غیرکلامی را دارد.

باید افزود که به لحاظ کیفی، گوینده شماره ۲ در مقایسه با دیگر گویندگان، حرکاتی هماهنگ‌تر با متن پیام داشته و صحیح‌تر از دیگران از کارکردهای ارتباط

غیرکلامی استفاده می‌کرد. او از میان ۲۰ حرکت ثبت‌شده برای دستان، با تخصیص ۸ حرکت، بالاترین استفاده را از دستان خود داشت. مشاهده شد که دستان او هیچ‌گاه حالت چسبندگی به میز را نداشته و همواره در جوشش و خروش بوده است. این حرکات گاهی واکنش‌ها و حرکات بزرگی مثل تغییر وضعیت دستان، به هم مالیدن دستان، قراردادن آرنج روی میز یا جدا کردن آرنج از میز و... را به خود گرفته و گاهی هم شامل ریز و واکنش‌هایی همچون نوازش آرام قلم یا کاغذ در دست بود. پس از او، گوینده شماره ۴ نیز سعی در بهره‌گیری از دستان خود داشت اما گویندگان شماره ۱ و ۳، کمترین استفاده از دستان خود را داشتند و حتی در ۳ مورد، عدم حرکت دستان آنها حالتی غیرعادی به خود گرفته بود. این گویندگان، خبرها را دو حالتی می‌خکوب شده قرائت می‌کردند که بدن آنها فاقد هر حرکتی بود و تنها دهان آنها باز و بسته می‌شد.

هر ۴ گوینده، از حرکات سر برای تأکید بیشتر خبر استفاده می‌کردند. اما همچنان مجری شماره ۲ با اختصاص حدود ۴۰ درصد حرکات سر، بیشترین بهره را از این حرکت گرفت. همچنین او در استفاده از سرخود، تنوع زیادی را به کار می‌برد به نوعی که تقریباً از تمامی زیر مقوله‌های ثبت‌شده در این طرح پژوهشی استفاده کرد. حرکات سر گویندگان عمدتاً به سمت پایین است و معنی آن با توجه به بافت خبر، متن خبر، شخص گوینده، لحن او و سیاست‌های جمهوری اسلامی، قابل‌درک است. مثلاً حرکت رو به پایین سر در هنگام محکومیت حمله به خانه شیخ عیسی قاسم، با حرکت در متن خبر قول رئیس‌جمهور به وعده‌هایش متفاوت داشت. اولی به معنای تأکید و دومی به معنای تأیید گزاره، مورد استفاده قرار گرفت.

تشریح شش مقوله ارتباط غیرکلامی گویندگان خبر ۲۱

در هنگام مشاهده نمونه‌ها (بخش‌های خبری ضبط‌شده)، به ریزترین حرکات و حالت‌های گویندگان توجه شد. اگرچه بسیاری از حرکات جزء عادت‌های اجرایی گویندگان بود که با مشاهده نمونه‌های مختلف، به آنها پی برده شده است، اما از آن‌جا که بعضی از این حرکات، متناسب با متن خبر بودند، ذکر کردن آن را روا دانستیم.

۱. وضعیت بدن گویندگان خبر ۲۱

از آن رو که متن‌های خبری، متن‌های رسمی جدی و با کمترین انعطاف هستند، گویندگان خبر ۲۱ نیز عموماً وضعیت ثابتی برای بدن خود برمی‌گزینند. در این وضعیت، دو دست بر روی میز قرار گرفته و گویندگان کاملاً صاف بر روی صندلی نشسته و خبر می‌خوانند. این وضعیت، وضعیت ثابتی است که در همهٔ گویندگان خبر ۲۱ مشاهده شد. البته برخی از گویندگان نیز با تغییر وضعیت بدن خود، از حالت‌های مختلفی استفاده کردند. شدت استفاده از وضعیت متمایل به جلو، بیشتر از زیر مقوله‌های دیگر بود اما همچنان نسبت کمتری از کل را شامل می‌شد. حرکات بازو و شانه تقریباً در نمونه‌های مشاهده‌شده، وجود نداشت که نشان از کنترل کامل گویندگان بر روی دستان خود دارد.

حالت بدن و نحوهٔ قرارگیری دستان، می‌تواند نقش مهمی در ایجاد وضعیت تسلط و یا هجوم داشته باشد. گویندگان (به‌ویژه خانم‌ها) استفاده بیشتری از این پتانسیل برده و در چند نوبت، از این ویژگی استفاده کردند.

وضعیت متمایل به جلو به نشانهٔ تأکید، حالتی است که گوینده شانه‌ها را جلوتر از وضعیت ثابت و معمول بدن قرار می‌دهد. این وضعیت که معمولاً با حرکت همراه است، همراه با قسمتی از پیام است که گوینده قصد تأکید بیشتری بر آن دارد. مثلاً در خبر ۲۱، گوینده در زمان ادای جمله «رئیس‌جمهور منتخب با آرمان‌های امام تجدید بیعت کرد»، عبارت آرمان‌های امام را با تأکید و وضعیت بدن خود نشان می‌دهد. همچنین او به هنگام شروع خبر و ادای عبارت «بسم‌الله الرحمن الرحیم»، خود را کمی به جلو خم می‌کند تا شروعی صمیمانه برای خبر داشته باشد.

عقب کشیدن بدن زمانی مورد استفاده قرار می‌گیرد که انسان دوست دارد از چیزی فاصله بگیرد و یا انزجار خود را اعلام کند. چنین حالتی در گویندگان زمانی مشاهده شد که گوینده خبری مبنی یورش نیروهای رژیم آل خلیفه به خانهٔ آیت‌الله عیسی قاسم را قرائت می‌کرد. این وضعیت بدن، به‌درستی و هماهنگ با سیاست‌های رسانهٔ ملی بود و متن خبر را تکمیل می‌کرد. البته همین گوینده در هنگام ادای عبارت «دخل وخرج یارانه‌ها روی میز حساب» وضعیت بدن مشابه عقب کشیدن بدن داشت که از نظر نویسنده، کارکرد کنترل پیام داشت.

۲. حرکات سر گویندگان خبر ۲۱

شاید بتوان ادعا کرد پراستفاده‌ترین حرکات گویندگان، حرکات سر آنها است. کمتر خبری را می‌توان یافت که گویندگان، آن را بدون حرکت سر ادا کرده باشند. این حرکات گاهی دارای معنا و مفهوم مشخصی است (مثل خم کردن به نشانه‌ی تعظیم، نفی، تأیید، تأکید، مخالفت، درک) و گاهی هم حرکاتی به‌منظور تفهیم بهتر مطلب و جلوگیری از یکنواختی است. گویندگان سر را به طرفین کج می‌کنند، بالا و پایین می‌برند و یا حتی ضربه می‌زنند (تکانه‌های شدید و کوتاه). چنین حرکاتی شاخص دسته‌بندی در زیرمقوله‌های مشخص را ندارد. لذا تا حد امکان، این حرکات در زیر مقوله‌های تعریف‌شده در جدول شماره ۲ محاسبه شده‌اند اما باقی حرکات که تعداد آنها بسیار زیاد بود و ارتباطی هم به متن قرائت‌شده نداشت، در یک زیرمقوله کلی به نام حرکات مجاب‌کنندگی سر دسته‌بندی شده و چون ذکر جزئیات این زیر مقوله، مناسب حال این پژوهش نبود و ارزش فزاینده‌ای نداشت، تنها به توضیح کلی آن بسنده شده است.

اگر وضعیت روبه‌جلو سر کمی بیشتر ادامه یابد و همراه با تکان سر (به‌صورت جزئی) باشد، حالت تعظیمی به خود می‌گیرد. در نمونه‌های موردبررسی، این وضعیت زمانی مشاهده شد که گوینده خبر متن «موشک‌های ایران بالاخره داعش را به حرف آورد» را قرائت می‌کرد. این وضعیت می‌تواند نشانه تعظیم داعش در برابر ایران باشد.

حرکت رو به بالای سر (نفی) را باید با دقت بسیار زیاد در حرکات گویندگان جست. زیرا گویندگان آموخته‌اند که حرکات غیرارادی خود را به‌شدت کنترل کنند. البته حرکت رو به بالای سر که نشانه‌ای از نفی است، یک‌بار توسط گوینده و به هنگام ادای جمله‌ای از محسن رضایی که ایران به‌هیچ‌وجه عقب‌نشینی نمی‌کند، ادا شد.

حرکت تأییدی سر به نسبت دیگر حرکات سر، کاربرد بیشتر در میان گویندگان خبر ۲۱ داشت. مثلاً عبارت رژیم آل خلیفه با به خاک و خون کشیدن مردم اوضاع بحرین را پیچیده‌تر کرد، هنگامی‌که با حرکت تأییدی سر همراه شود، نشان از تأیید خبر توسط گوینده است و یا در نمونه‌ای دیگر، گوینده خبر کلید خوردن استیضاح ترامپ را با حرکت رو به پایین سر که هم نشان از صحت خبر و هم

نشان از تأیید این استیضاح است بیان می‌کند تا سیاست کلی خبر را، همسو با متن پیام به پیش برد. نکته جالب‌توجه، حرکت یکی از گویندگان است که در هنگام قرائت متن «... در شهرهای کمتر از یک‌صد هزار نفر، این مصوبه اجرا نخواهد شد» سرخود را به نشانه تأیید به پایین خم می‌کند. این در حالی است که همراه شدن یک فعل منفی با حرکت تأییدی متن، کاملاً متضاد با متن پیام است. پس می‌توان برای آن کارکرد تکذیبی قائل شد. البته به نظر می‌رسد، گوینده ارتباطی با متن برقرار نکرده و این حرکت سر او بیشتر حالتی نمایشی دارد، اما حتی در صورت صحت این نکته، می‌توان گفت که این گوینده به‌صورت ناخواسته حرکتی انجام داده که در تضاد با متن قرائت‌شده توسط اوست.

در بررسی زبان بدن انسان، هنگامی که مخالف چیزی باشیم سرخود را به نشانه مخالفت به طرفین می‌گردانیم. این موضوع در خبرخوانی نیز صادق است. مثلاً گوینده خبر ۲۱ در هنگام ادای عبارت اخبار ضدونقیض، در جمله «اخبار ضدونقیضی از بازداشت آیت‌الله عیسی قاسم منتشرشده است»، حرکت سر را جانشین مخالفت خود با این اقدام نیروهای رژیم آل خلیفه (که مخالفت جمهوری اسلامی نیز هست) می‌کند و یا همین گوینده در تاریخی دیگر متن خبر «ترامپ، ریاض را مرکز مبارزه با تروریسم اعلام کرد درحالی‌که مرکز صدور تروریسم همان‌جاست» را با حرکت سر به طرفین ادا می‌کند تا مخالفت خود را با این اظهارنظر ترامپ اعلام کند.

انسان هنگامی که می‌خواهد خود را مشتاق به موضوعی نشان دهد و یا ابراز کند که مسئله‌ای را درک کرده، سرخود را به بالا و پایین تکان می‌دهد. گویندگان هم برای تزریق اشتیاق به جامعه و ایجاد حس پیگیری در بینندگان، از این حرکت استفاده می‌کنند. مثلاً گوینده در هنگام قرائت خبر تشکر رئیس‌جمهور از حضور گسترده مردم در انتخابات، سرخود را چند بار به‌تندی به بالا و پایین تکان می‌دهد. البته کاربرد عمده این حرکت در نشان دادن درک موضوع است.

عمده حرکت گویندگان در فرایند خبرخوانی، حرکت سر، و در میان حرکات سر، حرکت رو به پایین سر است. تعداد، شدت و ظرافت این حرکات به حدی است که ما آنها را با دو عنوان حرکت تأکیدی و حرکت خاتمه کلام دسته‌بندی کردیم. حرکت تأکیدی سر معمولاً بر روی یک عبارت و کلمه خاص ادا می‌شود. مثلاً

عبارت «مسکو» در جمله «وزیر دفاع کشورمان از سخنرانان افتتاحیه نشست امنیت بین‌المللی مسکو بود» و یا عبارت «محکوم کرد» در جمله «وزارت امور خارجه، ورود به منزل شیخ عیسی قاسم را محکوم کرد». گویندگان این حرکت سر را با بالا و پایین بردن تن صدا همراه می‌کنند تا جنبه تأکیدی آن را افزایش دهند. گاهی متن خبر یک متن عادی است که نیازی به تأکید ندارد اما گویندگان به‌منظور پرهیز از یکنواختی خبر، از حرکت تأکیدی سر بهره می‌برند. مثلاً عبارت «شصت و پنج هزار و چهارصد و بیست نفر، تأیید صلاحیت نهایی شدند» که حرکت سر هم‌زمان با ادای عبارت «تأیید صلاحیت نهایی شدند» انجام می‌گیرد. همچنین باید افزود که حرکت تأکیدی سر، تقریباً تمامی موضوعات خبری مثل فرهنگی اجتماعی سیاسی را شامل می‌شود.

حرکت خاتمه‌بخش کلام عمدتاً در هنگام ادای آخرین کلمه و یا پس‌از آن توسط گویندگان استفاده می‌شود. کاربرد عمده این حرکت، علاوه بر نشان دادن پایان جمله به بینندگان، علامتی برای برش تصویر توسط کارگردان است. حرکت سر رو به پایین، می‌تواند جانشین فعل باشد مثل «گزارش این حادثه در خانه ملت» و یا به‌عنوان تکمیل‌کننده فعل استفاده شود. «تبلیغات انتخابات شهر و روستا در سراسر کشور آغاز شده است». مجریان تقریباً از تعداد بی‌شماری از این حرکت در هر بخش خبری استفاده می‌کنند. البته برخی نمود بیشتری داشته و ما نیز آن حرکاتی که دارای نمود بیرونی بیشتری بوده و قابلیت تأثیر بر بیننده را داشته‌اند، برگزیده و مورد بررسی قرار دادیم. حرکت رو به پایین سر شاید چندان همسویی با متن نداشته باشد اما متضاد با مفهوم پیام هم نخواهد بود.

یکی از حرکات سر که به‌ندرت توسط گویندگان مورد استفاده قرار می‌گرفت، کج کردن سر به نشانه تأکید بود. در نمونه بررسی‌شده تنها دو نمونه توسط گویندگان خبر ۲۱ به ثبت رسید. به نظر می‌رسد حرکت کج کردن سر، صورت تغییر شکل یافته‌ای از حرکت رو به پایین سر به نشانه تأکید باشد که با اندکی زاویه توسط این دو گوینده مورد استفاده قرار گرفته است.

۳. ابراز چهره‌ای گویندگان خبر ۲۱

اگرچه بررسی ابراز چهره‌ای افراد، دقت نظر بسیار بالایی می‌طلبد و برخی از ریز

حرکات صورت نیز تنها در تصاویر با کیفیت بالا و تکرارهای مداوم، قابل‌رؤیت خواهد بود، اما شدت این حرکات می‌تواند به ثبت لحظه‌ای آن کمک کند. از آن رو که چهره گویندگان خبر ۲۱ به‌جز در لحظاتی که یک تصویر خاص در پشت مجریان قرارگرفته باشد، مهم‌ترین قسمت قاب‌بندی تصویربردار است، گویندگان را وادار می‌سازد تا چهره‌ای متناسب داشته باشند. البته در بسیاری از موارد آن‌ها حالت صورت سنگی را انتخاب می‌کنند و می‌توان از وضعیت صورت سنگی به‌عنوان وضعیت پایه چهره گویندگان سخن گفت اما چشمان فلاش‌دار نیز که به‌منظور تأکید و یا اشتیاق به موضوعی است نیز، مورد استفاده قرار می‌گیرد. اما مهم‌ترین بخش از ابراز چهره‌ای، بالا انداختن ابرو به همراه حرکت روبه‌جلو سر (تأکید) است که به کرات مورد استفاده تمامی گویندگان قرار می‌گیرد. آن‌ها از این حرکت تقریباً برای تمامی موضوعات خبری استفاده می‌کنند و به همراه طنین صدای خود، سعی می‌کنند قسمتی از خبر را با تأکید بیشتر ادا کرده و یا مخاطب را درگیر موضوع کنند.

حرکت تأکیدی ابرو و سر، جدا از حالت‌های مختلف صورت مثل اخم کردن، انقباض عضلات، بالا بردن ابرو و گشاد شدن مردمک چشم به نشانه تعجب و چین انداختن پیشانی دسته‌بندی شده است. زیرا ضمن تفاوت ماهوی با آن‌ها، هرکدام از این حرکات با توجه به متن خبر معنا شده و سعی در تأکید یا تکمیل متن و یا حتی نشان دادن عبارتی بدون ادای کلمات است. این حرکت در خبر ۲۱ جزء متداول‌ترین حرکات بدن گویندگان است و آن‌ها از آن به تعداد بسیار زیاد در هر برنامه خبری استفاده می‌کنند. عموماً این حرکت همراه با خم شدن جلو سر و تغییر آهنگ صدا ادا می‌شود. بالا بردن ابرو هم می‌تواند برای تأکید روی یک کلمه خاص باشد مثل «تصمیم‌گیری در مورد ضبطی بودن مناظرات، به فردا موکول شد». گوینده با تکیه بر روی لفظ فردا، بینندگان را متوجه موضوع فردا خواهد کرد. گاهی هم بالا انداختن ابرو کاملاً بدون در نظر گرفتن معنی پیام است و بیشتر نقش تزئینی دارد تا گوینده وضعیت خود را از حالت صورت سنگی تغییر داده باشد. این حرکت چون ترکیبی از سه عضو بسیار پرکاربرد بدن در خبرخوانی یعنی سر، ابرو و چشم است، جزء حرکات ترکیبی محسوب شده و از همین رو نیز تعداد بیشتری از حرکات را شامل می‌شود. شاید بتوان گفت گویندگان در استفاده

از این حرکت، راحتی بسیار بیشتری نسبت به سایر حرکات در خود حس می‌کنند و شاید تأثیرگذاری بیشتری از این حرکت سراغ دارند.

بالا نگه‌داشتن ابرو به نشانه تفکر، چون از جمله حرکات غیرکلامی با شدت بالا و طولانی‌مدت است، کمتر در خبر به چشم می‌خورد. همچنین از آن جهت که قرار نیست خبر، در یک برنامه خبری نفی شود. پس به‌طور معمول حرکت بالا نگه‌داشتن ابرو به نشانه نفی هم در این برنامه به چشم نمی‌خورد. همچنین گویندگان تلاش دارند تا فضای برنامه خبری را کاملاً رسمی و کمی پرنشاط برگزار کنند. در این فضا طبیعی است که عصبانیت گوینده آن‌هم با نمود ظاهری اخم کردن به تصویر کشیده نشود. البته دو نفر از گویندگان در یک مورد خبری، اخم با غلظت کمی را در چهره خود نشان دادند که از قضا دقیقاً هم‌سو با متن خبر بود. هر دو این خبرها مربوط به سیاست خارجی و جبهه مقاومت سوریه دسته‌بندی می‌شد. متن این دو خبر به شرح زیر است: «در بیست و چهار ساعت اخیر، ترکیه شمال سوریه را چند بار هدف حملات هوایی و توپخانه‌ای خود قرارداد» و «شهدا، کودکان و زنانی بودند که از دو هفته قبل حین تبادل اسرا در منطقه راشدین، هدف حمله تروریستی قرار گرفته بودند». گویندگان با اخم کردن هنگام قرائت این دو خبر، عصبانیت خود و رسانه ملی و جمهوری اسلامی را از این دو اقدام نشان دادند.

چین انداختن پیشانی حرکتی متداول در میان گویندگان خبر ۲۱ نبود و تنها یک گوینده از آن استفاده کرد. می‌توان به‌نوعی تعبیر کرد که این حرکت، یک حرکت منحصربه‌فرد این گوینده بوده است. او بدون در نظر گرفتن موضوع و متن خبر، به پیشانی خود چین می‌اندازد تا علاوه بر تأکید بر موضوع، به بینندگان نشان دهد که درگیری زیادی با موضوع دارد. تأمل روی متون خبری که همراه با این حرکت بیان شده‌اند، مویید این مدعاست که این حرکت، به‌جای آن‌که یک حرکت عمدی و ازپیش‌حساب‌شده باشد، یک حرکت نمایشی است.

انقباض عضلات چهره می‌تواند دلایل متعددی از جمله فشارهای ناشی از پیرامون و یا عصبانیت باشد. گویندگان خبر ۲۱، برنامه خبری را با تسلط کامل اجرا می‌کنند لذا انقباضی در عضلات چهره آنها مشاهده نمی‌شود. البته در خلال مشاهده نمونه‌های انتخابی، با کمی سخت‌گیری، دو مورد انقباض عضلات چهره

از گویندگان به ثبت شد اما چون به واسطه تصاویر تلویزیونی نمی‌توان دقیقاً این حرکت را تشخیص داد و تعداد حرکات ثبت‌شده کمتر از آن است که بتوان به نتایج ثبت‌شده تکیه کرد، از آن چشم پوشیده شد.

۴. حرکات چشم گویندگان خبر ۲۱

چشم، فعال‌ترین عضو انسان در ارتباط غیرکلامی است، اما این اعضا در فرایند خبرخوانی با محدودیت‌هایی مواجه هستند. مهم‌ترین محدودیت، حفظ ارتباط چشمی مستقیم با دوربین (بینندگان) است. استانداردهای خبر، به هیچ‌وجه اجازه نمی‌دهد گویندگان نگاه خود را از دوربین قطع کنند. پس بسیاری از حرکات چشمی مثل روی برگرداندن و یا نگاه به سمت دیگر، از دایره حرکات گویندگان خارج می‌شود. همچنین به علت آن‌که گوینده در تعامل با یک شی مکانیکی (دوربین) است، ناخودآگاه حرکات چشمی او به نسبت تعامل با یک انسان، کاهش می‌یابد. مثلاً چشم‌غره رفتن، اخم کردن، چشمان خندان و... نیز حذف می‌شوند. البته با توجه به این شرایط، همچنان چشمان یکی از مهم‌ترین اعضا در خبرخوانی است. گویندگان در بعضی لحظات چشمان کاملاً بی‌حرکت و بی‌حالتی دارند اما در بعضی خیرها نیز از حالت چشمان فلاش‌دار استفاده می‌کنند. بستن چشم به نشانه تأیید و افزایش سرعت پلک زدن نیز از دیگر حالت‌های چشمی مشاهده‌شده در نمونه‌های موردنظر بود.

مردم عادی در ارتباط‌های بین فردی خود معمولاً به‌منظور تمرکز و دقت زیاد بر موضوعی خاص، چشمان خود را تنگ می‌کنند. اما این موضوع در برنامه خبری که همه‌چیز براساس نظم منطقی از پیش تعیین‌شده است، به‌ندرت پیش خواهد آمد. تنگ کردن چشم، تنها توسط یک گوینده مورد استفاده قرار گرفت. این تنگ کردن چشم‌ها تقریباً بی‌ارتباط با متن پیام بودند. چشمان فلاش‌دار گویندگان خبر ۲۱، زمانی فعال می‌شود که گوینده به دنبال القای حس شگفتی و هیجان‌زدگی به مخاطب است. البته از آن رو که غلظت هیجان در خبر بسیار کمتر از ارتباط‌های عادی است، طبیعتاً حرکت چشمان فلاش‌دار نیز کمتر به چشم می‌خورد. به دلیل آن‌که بستن چشم به نشانه تأیید باعث قطع شدن تداوم نگاه می‌شود و همچنین حالت رسمی را از خبر خواهد گرفت، گویندگان سعی دارند کمتر از این حرکت استفاده کنند. یک مورد از ۳

مورد مشاهده‌شده از بستن چشم، تقریباً بدون علت ارزیابی شد. زیرا عبارات «عناوین اصلی» نیازی به تأیید ندارد، اما دو عبارت «بر اساس نتایج قطعی انتخابات فرانسه، حزب میانه‌رو، مکرون، با کسب ۳۲ درصد آرا به پیروزی رسید» و «استیضاح ترامپ در کنگره امریکا کلید خورد» اگر همراه با بستن چشم ادا شوند، نوعی تأیید از سمت گوینده را به همراه خواهد داشت.

۵. حرکت دست گویندگان خبر ۲۱

دستان عناصر بسیار مهم دیگر در برقراری ارتباط غیرکلامی است. این موضوع در ارتباط‌های بین فردی به‌وضوح قابل‌مشاهده است. گویندگان خبر کمتر از دستان خود استفاده می‌کنند. این بی‌حرکتی در آقایان شدت بیشتری نسبت به خانم‌ها داشت. گویندگان خانم، برای تنوع نیز گاهی حالت‌های دست خود را تغییر می‌دهند اما آقایان بیشتر از حالتی که به نام حالت میخکوب شدن معروف است، استفاده می‌کنند. ما این موضوع را تحت زیرمقوله بی‌حرکتی غیرعادی دستان دسته‌بندی کردیم. البته قابل‌توجه است که هر نوع تغییر حالت در وضعیت دستان نیز نمی‌تواند حتماً گویای یک ارتباط غیرکلامی خاص باشد. دستان گویندگان در تمامی نمونه‌ها از آراستگی مناسب برخوردار بود. کمتر حرکت دستی از زیر مقوله‌های تعیین‌شده، به تعداد زیاد مورد استفاده گویندگان قرار گرفت و هرکدام از زیر مقوله‌ها از کثرت کمی برخوردار بودند. به‌عنوان مثال حرکت گنبدی دست، ۲ بار و قفل کردن انگشتان تنها ۱ بار تکرار شد. البته حرکات مجاب‌کنندگی دستان که بسته به نوع خبر، شدت تأکید، شخصیت گوینده و... متفاوت بود، جزء حرکات مهم و قابل‌توجه به شمار می‌آمد که ما آنها را با توجه به متن خبر و کارکردهای متفاوت آنها در گونه‌ای مجزا بیان کرده‌ایم.

علاوه بر کم‌کاری گویندگان در استفاده از حرکات دست، مشاهده شد که تصویربرداران نیز اهمیتی به حضور دستان گویندگان در کادر تصویر ندارند و در برخی موارد دستان خارج از کادر قرار گرفته و یا فقط نیمی از آنها داخل کادر هستند. گاهی هم کارگردانان برش تصویر را دقیقاً در زمانی انجام می‌دهند که گوینده در حال شروع یک حرکت غیرکلامی با دستان خود است. این موضوع می‌تواند فرایند انتقال مؤثر پیام را ناقص کند. حرکت قفل‌کردن انگشتان تنها

یک‌بار و توسط گویندهٔ ۴ و هنگام خواندن خبر حملهٔ تروریستی به حرم امام(ره) مشاهده شد. این حرکت او می‌تواند نشان از اضطراب و استرس ناشی از این خبر باشد. در برخی از خبرها، گویندگان چنان محو‌نمایشگری که متن خبر روی آن نوشته می‌شود، بودند که بدون هیچ‌گونه حرکتی تنها متن را قرائت کرده و دهان خود را به جنبش در می‌آوردند. این حالت تصنعی، نشان می‌دهد که گویندگان هیچ‌گونه کنشی با پیام قرائت‌شده ندارند. البته برش تصویر به گزارش و عکس باعث می‌شود تا بتوانیم ارزیابی کنیم که گویندگان چه مقدار از زمان را در این حالت باقی می‌مانند. آیا این بی‌حرکتی می‌تواند شدت بیشتری به خود بگیرد و یا گوینده حالت خود را تغییر خواهد داد؟

حرکت مجاب‌کنندگی دست، از جمله حرکات پردامنه و متنوعی است که هر کس در هنگام صحبت ممکن است آن را انجام دهد. گویندگان حرکت مجاب‌کنندگی را بیشتر در زمانی که لحن خبر از حالت رسمی خارج شده است استفاده می‌کنند که اتفاقاً استفاده بسیار درستی است. مثلاً آنها در هنگام قرائت متن خبر «برای ثبت این شور و هیجان و توقعات و انتظارات از دولت آینده، تریبون آزاد ما این بار به فردیس رفته» و یا «داغ‌تر شدن لحظه‌به‌لحظه تبلیغات انتخابات ریاست جمهوری ...». این جملات که با تکان دادن‌های دست و سر همراه است کارکردی تأکیدی دارد و بینندگان را متوجه شور و شوق انتخاباتی می‌کند.

۶. پیرازبان

آنچه در درجهٔ اول، گویندگان را از سایر مردم عادی جدا می‌کند، مهارت‌های گفتاری همچون لحن، گویش و تن صدای آنها است. پیرازبان، جزء جدانشدنی از خبرخوانی است. ما نیز در این مقاله سعی کردیم تا حد توان، ویژگی‌های پیرازبان گویندگان را تشخیص داده و ثبت کنیم. به علت آن‌که عمدهٔ بخش‌های مدنظر این پژوهش، بخش‌هایی رسمی و سیاسی است، گویندگان از لحنی کاملاً رسمی استفاده کرده و سعی می‌کنند از این قالب خارج نشوند. البته در اخبار اجتماعی و یا اخباری همچون جنگ یمن، از لحن‌های غمناک و یا فرح‌بخش نیز استفاده شده است. ناروانی و تیق کمتر به چشم می‌خورد و سرعت ادای کلمات منطقی و شیوا است. کلمات کاملاً گویا و با تلفظ‌های درست ادا می‌شوند. گویندگان کمتر از

سکوت، برای تأثیر کلام، استفاده می‌کنند اما تمامی همت خود را برای بهره‌گیری عالی از طنین صدا به کار می‌برند. آنها تأکیدهای زیادی روی قسمت‌های مختلف جملات می‌کنند از این رو بخش دانگ صدا یکی از بزرگ‌ترین زیرمقوله‌های رصد شده است. البته به علت پیوستگی دانگ صدا با ذات خبرخوانی، سعی شده عباراتی که با تأکید واضحی بیان شده است، مدنظر قرار بگیرد. در اکثر موارد دانگ صدا با یک حرکت غیرکلامی دیگر مثلاً بالا انداختن ابرو و تکان دادن سر همراه می‌شود. مکت که از آن به‌عنوان سکوت طلایی نام‌برده می‌شود، یکی از روش‌های اقناعی است. گویندگان خبر ۲۱ این ویژگی را شناخته و در خبرهای خود به کار می‌برند. البته همچنان پتانسیل بسیار زیادی در مکت میان جملات وجود دارد که گویندگان به آنها بی‌توجه هستند. لحن مفرح زمانی توسط گویندگان به کار گرفته شد که اخبار پرنشاط و امیدبخشی قرائت می‌شد و این لحن گوینده می‌توانست منظور و هدف پیام را کامل‌تر منتقل کند. همه این اخبار در راستای امیدآفرینی و امیدبخشی به مخاطب است. پس گوینده نیز به‌درستی از لحن مفرح استفاده می‌کند. اما نکته قابل‌توجه، تغییر ناگهانی لحن مجری است که ناهماهنگی میان آن خبر و خبر قبل و بعد را به وجود می‌آورد. لحن غمناک زمانی توسط گویندگان به کار گرفته شد که اخبار ناراحت‌کننده و غمبار قرائت می‌شد و این لحن گوینده می‌توانست منظور و هدف پیام را کامل‌تر منتقل کند. در این خصوص گویندگان با غلظت کمتری از لحن غمناک استفاده می‌کنند و دلیل آن می‌تواند جلوگیری از تزریق ناامیدی و غم به جامعه باشد.

بی‌شک دانگ صدا یکی از پرکاربردترین حرکات غیرکلامی در ارتباط‌هایی همچون یک برنامه خبری است که در آن صدا نقش کلیدی در انتقال پیام دارد. یک گوینده خبر، بدون وجود صدا اصلاً جایگاهی ندارد حال آنکه با عدم پخش تصویر او، همچنان ماهیت خبرخوانی باقی خواهد ماند (مثل گویندگان برنامه‌های خبری رادیو). به دلیل همین اهمیت، گویندگان خبر ۲۱، بالاترین مهارت خود را در دانگ صدا و زیر و بمی تن صدای خود به کار می‌برند. تمامی ۴ گوینده به کرات از این مهارت برای رساندن اخبار با موضوعات مختلف استفاده کرده‌اند که جمع این حرکات به تعداد ۲۱ رسید. باید افزود که دانگ صدا عموماً کارکردی تأکیدی دارد و گویندگان با کم‌وزیاد کردن تن صدا و تأکید روی کلمات، قصد دارند تا بینندگان

را بیشتر متوجه موضوع و یا عبارات خاص خبر کنند. مثلاً در عبارت «قطر، شروط عربستان سعودی و سه متحدش را، غیرمنطقی و نقض حاکمیت خود اعلام کرد» تأکید بر دو عبارت «غیرمنطقی» و «نقض حاکمیت»، دقیقاً هم‌راستا با قصد و نیت گوینده است. پس او این دو عبارت را به شکلی متفاوت از باقی جملات ادا می‌کند. دانگ صدا ممکن است همراه موضوعات کم‌اهمیت‌تری هم باشد. مثل جمله «دوربین ما برای گزارش، این بار به فریدیس رفته» که توسط گوینده ۲ ادا می‌شود. لحن عامیانه و تأکید وی روی کلمه فریدیس، به دلیل ایجاد صمیمیت بیشتری با بیننده است. اگر از درستی یا نادرستی به‌کارگیری لحن عامیانه در خبر بگذریم (ارتباطی به موضوع این تحقیق ندارد) دانگ صدا روی کلمه فریدیس، می‌تواند توجه مخاطب را برانگیزد.

در دانگ صدا آنچه اهمیت دارد، انتخاب کلمه مناسبی است که قرار است تأکید آوایی روی آن قرار بگیرد. گویندگان با شناخت دقیق مهم‌ترین کلمات یک عبارت خبری، سعی می‌کنند تأکید آوایی خود را بر روی آن کلمه اعمال کنند تا مخاطب با جان کلام درگیر شده و بتواند ارتباط درست و منطقی با آن برقرار کند.

بررسی کارکردهای ارتباط غیرکلامی در خبر ۲۱

کارکرد کامل کردن زمانی به کار می‌رود که فرد یا نمی‌تواند منظور خود را با کلام برساند و یا کلمات گویای تمام مفهوم نیستند. از این رو، کارکرد کامل کردن پیام توسط حرکات بدن مورداستفاده قرار می‌گیرد. به‌عنوان مثال در تاریخ ۹۶/۲/۲۶ گوینده شماره ۲، درخصوص تشییع پیکر شهدا با مکتب به هنگام خود، مفهوم احساسی پیام را تکمیل می‌کند. ۴۴ مورد از ۱۸۱ حرکت غیرکلامی (۲۴/۳۰٪)، دارای کارکرد تکمیلی است.

کارکرد تکذیب کردن در مواردی استفاده می‌شود که حرکت غیرکلامی در تضاد با کلام گوینده است. از آنجاکه گویندگان از تسلط بالایی برای خبرخوانی برخوردارند و تمامی اتفاقات از پیش تعریف‌شده است، این کارکرد نمودی در بخش خبری ندارد و به‌جز یک مورد، مورد دیگری مشاهده نشد.

کارکرد تکرار، همان پیام کلامی را به‌گونه‌ای دیگر منتقل می‌کند. از آنجاکه حشو و زواید در زمان فشرده خبر جایی ندارد، گویندگان نیز از هر نوع حرکت و کلام

اضافه خودداری می‌کنند. لذا کارکرد تکرار در هیچ‌کدام از نمونه‌های مشاهده‌شده، یافت نشد.

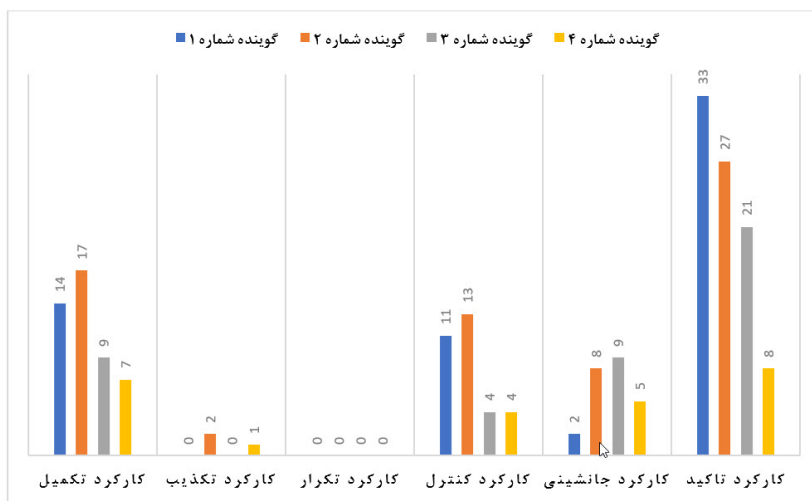
کنترل پیام با حرکات اضافه دست و حالات بدن، پیام را آن‌گونه که فرستنده می‌خواهد به مخاطب نشان می‌دهد. گوینده شماره ۱ در تاریخ ۹۶/۲/۱۱ با خنده‌ای تصنعی بینندگان را به شنیدن چند خبر دیگر دعوت می‌کند. این خنده سعی دارد بینندگان را ترغیب به شنیدن خبر کند. کارکرد کنترل پیام مخفی‌تر از کارکردهای دیگر است و عموماً در ارتباطات‌های بین فردی مشاهده می‌شود اما ۳۵ مورد (۱۹/۳۵٪) از این کارکرد در نمونه‌های مدنظر مشاهده شد.

جانشینی ارتباط غیرکلامی به‌جای ارتباط کلامی زمانی رخ می‌دهد که گوینده قصد دارد پیامی جدا از متن خبر (معمولاً همسو با جریان خبر) ارائه کند اما یا به دلیلی محدودیت زمانی و یا خطمشی‌های تعیین‌شده، قادر به ارائه‌ی آن پیام نیست لذا سعی دارد پیام خود را به‌وسیله‌ی حرکات‌های مختلف ادا کند. از ۱۸۱ حرکت ثبت‌شده، ۲۳ مورد (۱۲/۷٪) به کارکرد جانشینی پیام اشاره دارد که ۹ مورد آن مربوط به تکان سر به نشانه‌ی خاتمه‌ی کلام است. البته تعداد حرکات ثبت‌شده برای خاتمه‌ی کلام می‌توانست بسیار بیشتر (بیش از ۵۰ درصد) باشد، ولی ما تنها به حرکاتی بسنده کردیم که نمودی واضح و مشخص داشتند.

کارکرد تأکید روی قسمتی از جمله، پرکاربردترین کارکرد در فرایند خبرخوانی است. ۸۷ مورد (۴۸٪) از حرکات، متعلق به کارکرد تأکیدی است. می‌توان این‌گونه نتیجه‌گیری کرد که مجریان بخش خبری ۲۱، بیش از هر چیز بر روی پیام خود تأکید دارند و پس‌ازآن به دنبال ارسال پیام‌های مکمل و هم‌راستا هستند. قسمت عمده تأکید مجریان، توسط طنین صدا و همچنین کج کردن و یا حرکات رو به پایین سرانجام می‌شود.

در تصویر ۲، نمودار کارکردهای غیرکلامی استفاده‌شده توسط مجریان رسم شده است. این نمودار برحسب تعداد خبرهای است که در آنها ارتباط غیرکلامی مشاهده‌شده است. از آن رو که هر خبر ممکن است حاوی چندین حرکت از یک نوع و یا انواع مختلف باشد و ما به دنبال شمارش تک‌به‌تک این حرکات و تحلیل‌ها کمی بر روی آن‌ها نبودیم، نمی‌توان به تعداد دقیق نمودار زیر تکیه

کرد اما از حیث نسبت‌های بیان‌شده می‌تواند پنجره‌ای رو به تحلیل‌های کیفی موث‌تر باز کند.

تصویر ۲: نمودار استفاده مجریان از کارکردهای ارتباط غیرکلامی

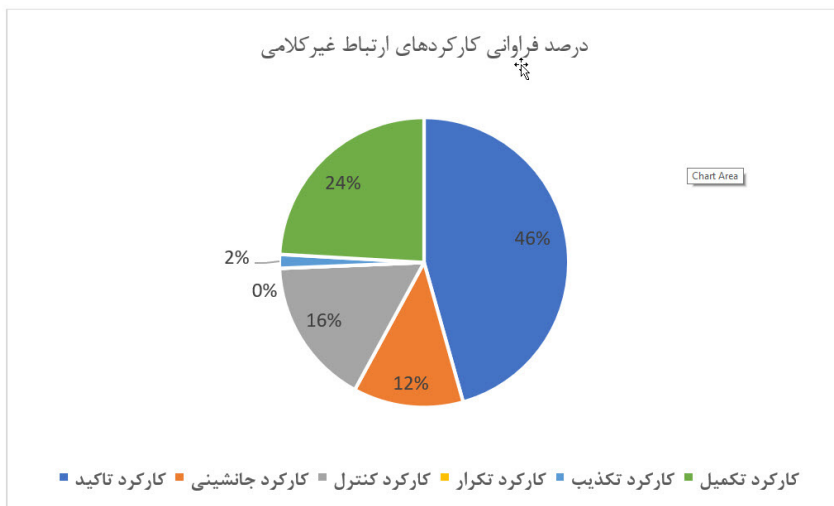
در برخی از خبرها، گویندگان از هیچ نوع ارتباط غیرکلامی استفاده نکرده و در نتیجه، خود را از پتانسیل تأثیرگذاری بیشتر محروم می‌کنند. حتی یک‌قدم عقب‌تر، بی‌حالتی چشم‌ها و وضعیت صورت، عدم پیوند گوینده با موضوع و متن پیام را منتقل می‌کند. در واقع در چنین وضعیتی، گویندگان تنها عنصری برای گویش یک متن از پیش نوشته‌شده هستند. پس تفاوتی در متن خبر، موضوع، جنسیت گوینده، سیاست خبری و... وجود ندارد و آنها تنها یک دین را ادا می‌کنند. این وضعیت می‌تواند بی‌رغبتی بیننده را به همراه داشته باشد. به‌عنوان مثال در تاریخ ۹۶/۲/۱۶ گوینده خبر در حال خواندن خبری در رابطه با ریزش معدن در شمال کشور است. متن خبر بدین شرح است: «ریزش آوار مانع از دسترسی به آخرین جان‌باخته معدن آزادشهر است»؛ اما گوینده این متن را بدون هیچ‌گونه حالت حزن، اندوه و نگرانی قرائت می‌کند. در نظر او این خبر متفاوت از خبر قبل و بعد نیست اما بیننده قطعاً در درک آن‌ها تجربه متفاوتی دارد که نیاز است گوینده به آن توجه کند. همین توجه و به کار بردن لحن مناسب می‌تواند او را همراه این

بخش خبری کند.

بحث و نتیجه‌گیری

برنامه‌های خبری به علت فرایند یکسویه ارتباط و فراهم نبودن زمینه دریافت بازخورد از سمت بینندگان و اصلاح پیام فرستنده در لحظه ارسال پیام، می‌بایست مناسب‌ترین انتخاب‌ها در استفاده از پیام‌های غیرکلامی داشته باشند. همچنین بهره‌گیری درست از هر کدام از شش کارکرد ارتباط غیرکلامی (تکمیل، تکذیب، تکرار، کنترل، جانیشینی و تأکید) در راستای تفهیم مخاطبان به غنای این گونه از ارتباطات کمک می‌کند.

آنچه تا پیش از این در بخش‌های خبری شبکه‌های مختلف سیما جمهوری اسلامی ارائه می‌شد، استفاده مجریان از حالت پایه ارائه خبر (صورت سنگی) و اتکا کامل بر متن خبر بود. این در حالی است که در بخش خبری ۲۱ پرهیز از حالت میخکوبی خبر و استفاده از حرکات بدن و آواها (به نحو مطلوب و اندازه طبیعی) فرایند خبرخوانی را از یکنواختی خارج کرده و به آن بخش خبری، طراوت خوبی بخشیده بود. اگرچه باید افزود قسمت عمده‌ای از ارتباط غیرکلامی گویندگان به حرکات سر و اعضای صورت محدود شده و کمتر از حرکات دست و وضعیت‌های مختلف بدن استفاده می‌شود.

تصویر ۳: نمودار درصد فراوانی استفاده مجریان از کارکردهای ارتباط غیرکلامی

مطابق یافته‌های پژوهش کارکردهای تأکید و تکمیل به ترتیب پرکاربردترین کارکرد ارتباط غیرکلامی توسط گویندگان خبر (۷۰٪ از کارکردهای مشاهده شده) است. به این معنا که گوینده در برنامه‌های رسمی همچون خبر که به عنوان مواضع رسمی حاکمیت شناخته می‌شود، انتخاب‌های محدودتری برای انتقال دقیق‌تر پیام خواهند داشت. همین امر شناخت دقیق‌تر حرکاتی که حاوی کارکردهای تأکید و تکمیل کننده دارند، اهمیتی مضاعف پیدا می‌کند. لذا باید عنوان داشت که آموزش کاربرد صحیح ارتباط‌های غیرکلامی به عوامل تولید یک بخش خبری، می‌تواند نقش موثری در کیفیت به‌کارگیری این نوع از ارتباط داشته باشد. گویندگان، دبیران خبر، کارگردان‌ها و... باید از ماهیت این نوع از ارتباط آگاه باشند و برای استفاده درست از آن تلاش کنند.

مانند هر برنامه تلویزیونی دیگر، در بخش خبری ۲۱ نیز برخی از عوامل منتقل‌کننده پیام، خارج از کنترل گوینده است. گوینده هراندازه که در کار خود تبحر داشته باشد، این عوامل خارجی می‌توانند تأثیرهای او را خنثی کرده و یا حتی به او ضرر برسانند. همچنین برخی از حرکات گویندگان با متن خبر نشان از آن دارد که گویندگان خبر از کارکرد حرکات خود مطلع هستند، اما تأکیدهای بیش‌ازحد گویندگان با چشم و ابرو و تن صدا در بخش‌های خبری مشاهده شده نشان از آن داشت که این تأکیدهای یکسان بر روی اسامی و اعداد و وقایع غیرمنتظره، می‌تواند حالت نمایشی داشته باشد. به عنوان سخن پایانی، علاوه بر موارد مذکور که می‌تواند موضوعاتی برای پژوهش‌های آینده باشد، به جهت تکمیل زنجیره پژوهشی در تحقیقات آتی به برخی از عوامل موثر بر ارتباط غیرکلامی بخش‌های خبر که خارج از اختیار گوینده خبر است، اشاره می‌شود:

خبرهای نامرتب

یکی از مهم‌ترین این عوامل، نحوه چینش اخبار است. به‌عنوان مثال، شنیدن یک خبر مسرت‌بخش بلافاصله بعد از یک خبر دردناک و ناراحت‌کننده، مخاطب را دچار دوگانگی احساسات می‌کند. گوینده می‌بایست به‌سرعت تغییر وضعیت داده و لحن مناسب پیام را بگیرد. این مسئله زمانی نمود بیشتری دارد که تصویر از یک

گزارش با لحن دیگر، به گوینده‌ای متصل می‌شود که آغازکننده پیامی با لحن مخالف است. گوینده کمتر از ۲۰ ثانیه فرصت دارد تا با ارتباط غیرکلامی خود، بیننده را آماده شنیدن خبر بعدی کند. این اتفاق هراندازه که موفقیت‌آمیز باشد بازهم باید فرصتی به مخاطب برای هضم پیام داد. یکی از موارد مشاهده‌شده، زمانی است که گوینده خبر، خبری در خصوص پیگیری شهادت ۳ سرباز که در ۱۱ ماه گذشته به شهادت رسیده‌اند را قرائت می‌کند. در این خبر، بلافاصله با برش تصویر از گزارش صامت^۱ به چهره گوینده، با گوینده‌ای مواجه می‌شویم که با لبخند بزرگی که در طول برنامه کمتر شاهد آن بودیم، بینندگان را به دیدن اخبار ورزشی دعوت می‌کند!

کادر نامناسب

کارگردانان بخش‌های خبری می‌بایست در نظر داشته باشند که حرکات و حالت‌های گویندگان تا چه حد می‌تواند در این بخش خبری مفید فایده باشد و در انتخاب زاویه دوربین و کادرها، چینی‌ش صحنه، لباس و... دقت کافی را به عمل آورند. نمونه‌های انتخاب‌شده در این پژوهش، شامل چند بخش خبری مقارن شده با اعیاد بود. کارگردان به‌طور معمول از گل‌آرایی روی میز مجری استفاده می‌کند اما این گل‌آرایی کاملاً حرکات مجری را از بین می‌برد. دستان او که عضو مهمی هستند به‌طور کامل از دید خارج می‌شوند و حتی در مواردی ارتفاع گل به حدی زیاد است که فقط قسمت سینه و بالاتر گوینده در معرض دید قرار دارد. تعداد نمای بسته از گویندگان صورت سنجی، می‌تواند نسبت کمتری از گویندگان فعال داشته باشد و همچنین گویندگانی که بیشتر با حرکات دست مانوس هستند، نیاز به نماهای بازدارند. حذف دستان در نمای بسته هم می‌تواند یکی از مسائل قابل‌توجه باشد. مثلاً در یکی از نمونه‌ها، مجری شماره ۴ دست خود را با حالت خاصی گرفته و با خودکاری که در دست دارد، حس اعتمادبه‌نفس را به بیننده القا می‌کند اما به دلیل کادر نامناسب دوربین، نیمی از دستان او پیداست و همین موضوع باعث پنهان شدن دستان مجری می‌شود.

برش‌های بی‌جا

۱. مصاحبه‌ای که در آن صدای مصاحبه‌شونده قطع شده و شخص تنها لب می‌زند

کارگردانان همچنین باید دقت بیشتری در برش تصاویر مجری به گزارش‌ها داشته باشند. گاهی گوینده با هدف مشخصی، قصد استفاده از یک حرکت درست را دارد اما برش نابهنگام تصویر، رشته‌های تلاش او را پنبه می‌کند. به‌عنوان مثال، گوینده در هنگام قرائت خبر با متن: «شهدا، کودکان و زنانی بودند که از دو هفته قبل حین تبادل اسرا در منطقه‌ی راشدین هدف حمله‌ی تروریستی قرار گرفتند.» قصد تنگ کردن چشمان خود و تکیه روی شهدای زن و کودک دارد اما دقیقاً به‌محض تنگ کردن چشم، تصویر گوینده به گزارش صامت منطقه، برش می‌خورد.

قسمت عمده‌ی بخش خبری ۲۱ به پخش تصاویر، گزارش‌ها و فیلم‌های کوتاه خبری می‌گذرد. این اطلاعات برای اعتبار، درک بهتر خبر و تنوع، امری حیاتی است اما در نمونه‌های مورد مطالعه، مشاهده شد که در حدود نیمی از خبرها، گوینده متن خبر را بر روی تصاویر قرائت می‌کند که گاهی زمان پخش این تصاویر بسیار طولانی‌تر از زمان رویت گوینده است. ما این موضوع را «حذف گوینده» نام‌گذاری کرده‌ایم.

کارگردان خبر، با حذف گوینده از قاب دوربین و جایگزینی با تصاویر مربوطه، عملاً حرکات و حالت‌های بدن گوینده را حذف می‌کند. اگرچه این موضوع به دلیل جلوگیری از یکنواختی و شاید حتی برداشتن استرس اجرا از گوینده صورت می‌گیرد اما حتی مشاهده‌شده است که کارگردان، ناچار به کش‌دار کردن تصاویر است و از این رو نمایش دو بار متوالی یک مصاحبه صامت و یا یک عکس کم‌کیفیت را به نمایش گوینده در قاب دوربین، ترجیح می‌دهد. این موضوع از منظر ارتباط غیرکلامی، خسارتی جبران‌ناپذیر است. زیرا اگر گویندگان از میان افراد آموزش‌دیده انتخاب‌شده باشند، می‌توانند با اتخاذ وضعیت بدنی مناسب، به فرایند خبرخوانی، کمک شایانی کنند حال آن‌که استفاده از یک عکس می‌تواند به روش‌های گوناگون همچون نمایش عکس در صفحه‌نمایش قرارگرفته در پشت گوینده نیز انجام بگیرد. از آن گذشته، هنگامی که کارگردان از صدای گوینده بر روی مصاحبه صامت استفاده می‌کند، ممکن است از اعتبار خبر کاسته شود زیرا بیننده، خبر را نه از زبان شخص مسئول بلکه از زبان گوینده‌ای می‌شنود که به‌راحتی امکان جابه‌جایی عبارات را دارد. مهارت و تجربه‌ی کارگردان و همچنین شرایط مصاحبه مثل لهجه نداشتن مصاحبه‌شونده، داشتن لحن درست، جملات یکپارچه و... در تصمیم‌گیری برای استفاده از تصویر گوینده یا گزارش بسیار مهم است.

فهرست منابع

۱. آذری، غلامرضا (۱۳۸۳). تحلیل محتوای ارتباط غیرکلامی در بین کم‌دین‌های سینمای صامت کلاسیک هالیوود، پایان‌نامه دکترای دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات.
۲. آذری، غلامرضا (۱۳۸۸). مقدمه کتاب رفتار غیرکلامی در روابط میان فردی (درس‌نامه ارتباط غیرکلامی، تهران، دانژه).
۳. آرژیل، مایکل (۱۳۷۸). روان‌شناسی ارتباطات و حرکات بدن، تهران، نشر مهتاب.
۴. ایمان، محمدتقی؛ و نوشادی، محمدرضا (۱۳۹۰). تحلیل محتوای کیفی. عیار پژوهش در علوم انسانی، پژوهش، سال سوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۰، شماره ۲ (پیاپی ۶).
۵. پهلوان‌نژاد، محمدرضا (۱۳۸۶). ارتباط غیرکلامی و نشانه‌شناسی حرکات بدنی، تهران: زبان و زبان‌شناسی.
۶. جلیوند خسروی، مسعود (۱۳۹۶). ارتباط غیرکلامی گویندگان خبر ۲۱ سیمای جمهوری اسلامی ایران، تهران، پایان‌نامه دانشگاه صدا و سیما.
۷. جلیلیان، شیدا (۱۳۸۵). مهارت‌های ارتباطی گویندگان شبکه خبر در سه‌ماهه تابستان ۱۳۸۴، پایان‌نامه دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز.
۸. داورپناه، علی (۱۳۹۲). استفاده گویندگان برنامه زنده تلویزیونی از ارتباطات غیرکلامی (مطالعه موردی گویندگان برنامه‌های زنده مرکز فارس)، پایان‌نامه دانشگاه صدا و سیما.
۹. ریچموند، مک کروسکی؛ و ویرجینیایی، جیمز (۱۳۸۸). رفتار غیرکلامی در روابط میان فردی، (مترجم: فاطمه‌سادات موسوی و ژیللا عبدالله‌پور)، تهران: نشر دانژه.
۱۰. شمس، مرتضی؛ و زابلی‌زاده، اردشیر (۱۳۹۷). ارتباط غیرکلامی گوینده در خبر تلویزیونی (مطالعه گویندگان خبر شبکه خبر و بی‌بی‌سی فارسی)، تهران، فصلنامه مطالعات فرهنگی و ارتباطات، (۵۹)، ۱۶، ۲۴۲-۲۱۳.

۱۱. صلیبی، ژاسنت (۱۳۹۵). تحلیل بر سهم ارتباطات غیرکلامی در کنش متقابل اجتماعی. تهران: دوفصلنامه جامعه‌پژوهی فرهنگی.

۱۲. فرهنگی، علی‌اکبر (۱۳۹۵). *ارتباط غیرکلامی*، تهران: انتشارات میدانچی.

۱۳. وود، جولیاتی (۱۳۷۹). *ارتباطات میان‌فردی*، (مترجم مهرداد فیروزبخت)، تهران: انتشارات شهر کتاب.

۱۴. همدانی، مصطفی (۱۳۹۸). نظریهٔ هنجاری و الگوی ارتباط غیرکلامی در نقطهٔ آغاز ارتباطات درون‌فرهنگی اسلامی، *فصلنامهٔ انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات*، تهران، (۱۵) ۵۷، ۲۸۹-۳۲۱.

Banning, Stephen & Coleman., Renita (2009), *Louder than Words: A Content Analysis of Presidential Candidates' Televised Nonverbal Communication*, New York : Visual Communication Quarterly.

15. Birdwhistell, Ray L. (1971), *Kinesics and Context: Essays on Body Motion Communication*, University of Pennsylvania Press).

16. Burgoon, Guerrero & Floyd (2016), *Non verbal communication*, Routledge, New York.

17. Floyd, Kory (2011). *Interpersonal Communication*, New York: McGraw Hill, 2 edition.

18. Habulan, Iva (2021), Nonverbal Communication of Croatian TV Journalists in Coverage of Sudden Crises Events, *International Conference on Research in Education and Science*, 137-161.

19. Katherine, Isbister & Nass, Clifford (2000), *Consistency of personality in interactive characters: verbal cues, non-verbal cues, and user characteristics*, Stanford: Communication Department Stanford University.

20. Mayring, Philipp, (2014) , *Qualitative content analysis: theoretical foundation, basic procedures and software solution*, Austria, Klagenfurt.
21. Mehrabian, Albert (2017) , *nonverbal communication*. New York: Routledge.
22. Navarro, Joe. Karlins, Marvin (2009), *What Every Body is Saying*, New York, HarperCollins Publishers.
23. Straple-Sovers, Rebecca (2021), *A theoretical approach to reading bodily movement in literature*, England, 1st Edition, Routledge.